

Memòria justificativa de recerca per a les convocatòries ACOM, AJOVE, ARAFI, ARIE, FJOVE, ISPC, PBR

La memòria justificativa consta de dues parts:

- 1.- Dades bàsiques i resums
- 2.- Memòria del treball (informe científic)

Tots els camps són obligatoris

1.- Dades bàsiques i resums

Nom de la convocatòria

PBR

Llegenda per a les convocatòries:

ACOM	Ajuts a projectes de recerca d'abast local i comarcal
AJOVE	Ajuts a projectes d'estudi i anàlisi en matèria de joventut a Catalunya
ARAFI	Ajuts per incentivar la recerca aplicada i la formació universitària en matèria d'immigració a Catalunya
ARIE	Ajuts per a donar suport al desenvolupament de projectes de recerca i innovació en matèria educativa no universitària
FJOVE	Beques per a la realització de tesis doctorals en matèria de joventut
ISPC	Ajuts per a la realització de projectes de recerca, estudi i anàlisi sobre seguretat a Catalunya
PBR	Projectes Batista i Roca. Ajuts per al finançament de projectes de recerca en l'àmbit de les Ciències Socials i les Humanitats

---

Títol del projecte ha de sintetitzar la temàtica científica del vostre document.

La tecnologia dels primers pobladors de l'Europa occidental

Dades de l'investigador responsable

Nom Cognoms
Andreu Ollé Cañellas

Correu electrònic
andreu.olle@prehistoria.urv.cat

Dades de la universitat / centre al que s'està vinculat

Institut Català de Paleoecología Humana i Evolució Social

Número d'expedient

2009 PBR 00033

Paraules clau: cal que esmenteu cinc conceptes que defineixin el contingut de la vostra memòria.
Tecnologia lítica, modes tecnològics, Pliscocè inferior i mitjà, primer poblat d'Europa, evolució humana

---

Data de presentació de la justificació

02/11/2010

Nom, cognoms i signatura
de l'/la investigador/a responsable

Altres signatures, si escau

Resum en català (màxim 300 paraules)

El projecte de recerca titulat *La tecnologia dels primers pobladors de l'Europa occidental* s'ha centrat en l'anàlisi i comparació dels instruments lítics procedents d'una selecció de jaciments arqueològics de les illes Britàniques (Happisburgh sites 3 i 1, Pakefield, Boxgrove i High Lodge) i de la península Ibèrica (Sima del Elefante, Gran Dolina, Galería i la Boella). L'objectiu principal era avaluar si el primer poblament del continent mostrava o no una homogeneïtat tecnològica, si s'observaven patrons temporals similars, i si es podien distingir línies evolutives diferents en l'àmbit comportamental durant el primer mig milió d'anys de presència humana a Europa.

El pla de treball ha consistit essencialment en una estada de membres de l'IPHES de Anglaterra i en una estada dels membres anglesos a Catalunya. A banda, s'ha generat un contracte de suport tècnic a l'IPHES, que ha permès gestionar satisfactòriament bona part de les dades obtingudes. Aquestes accions, a banda de consolidar la xarxa de científica anglo-catalana establerta en el marc de la convocatòria PBR de 2008, han permès obtenir un coneixement de primera mà tant dels jaciments com dels materials arqueològics presos en consideració. Els resultats preliminars obtinguts en aquest projecte estan actualment en discussió, i de ben segur tindran un paper central a l'hora de formular noves hipòtesis relatives al primer poblament humà d'Europa.

Resum en anglès (màxim 300 paraules)

The research project entitled *The Technology of the First Peopling of Western Europe* has been focused on the analysis and comparison of the stone tools from a selection of British (Happisburgh sites 3 i 1, Pakefield, Boxgrove and High Lodge) and Spanish (Sima del Elefante, Gran Dolina, Galería i la Boella) sites. The main aim was to check if the earliest human settlement of Europe showed or not a technological homogeneity, if there were similar temporary patterns, and if it was possible to distinguish different evolutionary behavioural trends along the first half million years of human presence at the continent.

The working plan consisted essentially in a stay to England of the members of IPHES and in a stage to Catalonia of the English members. Parallel, a contract for a technician has been generated, what made easy the management of the big amount of data obtained. These actions, apart from consolidating the scientific anglo-catalan net created after the 2008 PBR call, have allowed first-hand knowledge of the sites and materials taken into account in the research. The preliminary results of this project are currently under discussion, and will be by sure integrated in future explicative hypothesis regarding the first human settlement of Europe.

2.- **Memòria del treball** (informe científic sense limitació de paraules). Pot incloure altres fitxers de qualsevol mena, no més grans de 10 MB cadascun d'ells.

MEMÒRIES JUSTIFICATIVES PER A PROJECTES DE RECERCA

Orientacions generals

La memòria justificativa hauria de seguir els apartats següents:

1. Introducció

És el marc de referència del tema d'estudi la contextualització dels objectius i el procés de la recerca. Ha de donar la informació necessària per entendre la magnitud o l'impacte del problema/tema de recerca. Cal incloure els antecedents que han portat fins al plantejament de l'estudi i esmentar els objectius inicials del projecte.

2. Metodologia

Descripció del procediment portat a terme per al desenvolupament de la recerca. Ha de fer referència, en general, a aquests apartats:

- tècniques de recollida d'informació
- procediment
- anàlisi de les dades

Si es tracta de recerques experimentals, s'haurà de fer referència a la infraestructura emprada i al desenvolupament de noves tècniques o adaptacions, si s'escau.

Indiqueu, també, la funció general que han tingut els membres de l'equip del projecte.

3. Resultats

Presentació dels resultats reals de la recerca, dels productes de l'anàlisi de dades. No s'han d'incloure aquí conclusions ni suggeriments.

4. Conclusions

Contribucions de la investigació realitzada, vinculació entre els objectius i els resultats obtinguts, implicacions i limitacions de l'estudi.

5. Impacte previst

Impacte científic i socioeconòmic.

Publicacions realitzades o previstes, presentacions de resultats a reunions científiques o altres accions de transferència dels resultats derivats de la recerca que s'hagin previst.

Quan es tracti de projectes derivats de convocatòries per a la recerca aplicada, s'haurà de fer especial esment a les propostes d'actuacions/intervencions que es desprenden dels resultats.

Referències

Bibliografia. Fonts utilitzades per elaborar els apartats de la memòria.

Annexos

Només els documents que siguin imprescindibles.

Es recomana que cada apartat es tracti amb la major brevetat i que es redacti de manera clara i directa.

1. INTRODUCCIÓ

El present projecte de recerca es proposava estudiar aspectes relatius al primer poblament humà de l'Europa occidental. Concretament, se centrava en l'anàlisi i comparació dels instruments lítics recuperats en una selecció de jaciments arqueològics de les illes Britàniques i de la península Ibèrica. L'objectiu final era avaluar si el primer poblament del continent mostrava o no una homogeneïtat tecnològica, si s'observaven patrons temporals similars, i si es podien distingir línies evolutives diferents en l'àmbit comportamental durant el primer mig milió d'anys de presència humana a Europa.

Per altra banda, una de les finalitats bàsiques del projecte era donar continuïtat a la col·laboració científica entre l'Institut Català de Paleoecologia Humana i Evolució Social (IPHES) i l'Institute of Archaeology del University College of London (IAUCL) establerta en el marc d'un projecte PBR2008 (ref. 2008-PBR-00033), a l'hora que s'ampliava la xarxa de col·laboració internacional establerta, incorporant el Department of Prehistory and Europe del British Museum i el Department of Palaeontology del Natural History Museum.

Aquests quatre centres comparteixen una visió global de la recerca en Evolució Humana, i lideren projectes de primer ordre pel que fa a la recerca específica en jaciments del Plistocè inferior i mitjà i a la seva difusió. Per part de l'IPHES (<http://www.iphes.cat/>), destaquen el projecte de Sierra de Atapuerca (Burgos), el de la conca d'Orce (Granada) i el que porta per títol "Evolució paleoambiental i poblament prehistòric a les conques dels rius Francolí, Gaià, Siurana i rieres del Camp de Tarragona". Entre els projectes liderats des de l'IAUCL (<http://www.ucl.ac.uk/archaeology/>), tenen especial interès el de Boxgrove (Sussex, Anglaterra) i el de Pakefield (Suffolk, Anglaterra). Finalment, el British Museum i el Natural History Museum, són els coordinadors del projecte integrat que porta per títol "*Ancient Human Occupation of Britain project (AHOB)*" (http://www.nhm.ac.uk/hosted_sites/ahob/people.html), la qual cosa ens oferia la possibilitat d'accedir a informació rellevant i de primera mà sobre el primer poblament de les illes britàniques.

Una vegada superat el debat sobre l'antiguitat del primer poblament d'Europa (Carbonell *et al.* 1995; Dennel i Roebroeks, 1996; Roebroeks i Kolfschoten 1994) i demostrat que hi ha evidències de presència humana anteriors al milió d'anys a bona part de la franja meridional d'Europa (entre d'altres, Arzarello *et al.* 2006; Carbonell *et al.* 2008a; Carbonell i Rodríguez, 2006; Desprié *et al.* 2006; Oms *et al.* 2000), així com en dates molt anteriors al que es pensava fins i tot a les illes Britàniques (Parfitt *et al.* 2005, Roebroeks 2005), resta encara oberta la discussió sobre fins a quin punt aquest poblament primerenc va ser continu, sobre si hi va haver diferents onades de poblament, i sobre quines rutes haurien seguit aquestes migracions (Aguirre i Carbonell 2001; Ashton *et al.* 2006; Ashton i Lewis 2002; Carbonell *et al.* 1999, 2008b, Dennell 2003; Dennell i Roebroeks 2005; Roberts *et al.* 1995; Roebroeks 2001, 2006; Shea 2006; White *et al.* 2006).

En aquest marc general, el que plantejàvem en aquest projecte era veure quina informació pot aportar l'anàlisi de la tecnologia lítica en aquesta discussió. Volíem comparar, d'una banda, alguns dels registres més antics de la Península Ibèrica amb els seus homòlegs a Gran Bretanya. Aquesta primera comparació ens havia de permetre valorar la variabilitat tecnològica a finals del Plistocè inferior, fa al voltant d'un milió d'anys. Per l'altra banda, volíem comparar alguns jaciments més

moderns, de Plistocè mitjà, i veure quina és i com es pot explicar la variabilitat en els conjunts acheulians ibèrics i britànics.

El tema de fons que preteníem explorar era fins a quin punt són diferents les dinàmiques en el primer poblament humà dels extrems nord i sud de l'Europa occidental. Per a fer això, calia analitzar i caracteritzar segons un protocol uniforme una selecció de conjunts lítics, revisar críticament les evidències més antigues de poblament humà en les dues àrees d'interès, descriure com van apareixent les innovacions tecnològiques pròpies dels conjunts de Plistocè mitjà, i, finalment, plantejar hipòtesis explicatives dels processos observats.

Sintèticament, els objectius inicials eren:

1. Donar continuïtat a la dinàmica de col·laboració dels centres implicats en el projecte 2008-PBR-00033, i ampliar la xarxa anglo-catalana amb noves institucions (British Museum i Natural History Museum)
2. Posar en comú l'experiència dels equips participants, per a sumar esforços i intentar abordar problemàtiques de primer ordre en el debat científic internacional. En aquest cas, el registre tecnològic del Plistocè inferior i mitjà de les illes Britàniques i el de la península Ibèrica, per tal de treure conclusions que ens ajudin a definir els patrons del poblament més antic de l'Europa occidental.
3. Portar a terme una revisió general dels materials lítics procedents d'una selecció de jaciments en els que estan treballant els quatre equips. La part catalana hi participava amb el registre de dos dels jaciments de més rellevància a Catalunya, com són la Boella i la Cansaladeta (Tarragona) i amb el dels jaciments de la Sierra de Atapuerca (Sima del Elefante, Gran Dolina i Galería). La part anglesa hi continua participant amb l'extensa col·lecció de Boxgrove, però també amb Happisburgh, Pakefield, Clacton-on-Sea, Hoxne, High Lodge i Swanscombe, materials que acull en la seva totalitat el British Museum.
4. Adaptar l'espai virtual dissenyat en el projecte 2008-PBR-00033 per a poder treballar *on-line* amb les dades obtingudes de l'anàlisi dels materials de les col·leccions esmentades.
5. Difondre les conclusions del treball amb un *workshop* especialitzat, del que podrien sortir documents científics d'interès per a la comunitat científica International.
6. Aprofitar els desplaçaments dels investigadors derivats del programa de col·laboració per a compartir experiències, per aprofundir en el coneixement mutu dels projectes de cada equip, i per a difondre a diversos nivells (seminaris especialitzats, conferències generals, etc.) l'activitat investigadora de cada centre.

2. METODOLOGIA

2.1. El pla de treball

El procediment per a portar a terme la recerca plantejada es basava en un pla de treball que contemplava inicialment quatre fases principals:

1. Revisió de les col·leccions britàniques. Aquesta fase es corresponia amb una estada a Anglaterra de participants de l'equip de l'IPHES, i que incloïa:
  - a. El disseny específic del projecte amb tot l'equip, amb la posada en comú de les dades disponibles i el plantejament de les hipòtesis inicials.
  - b. La revisió conjunta de les col·leccions lítiques angleses.
  - c. La posada en comú de les conclusions preliminars respecte el registre anglès.
  - d. A banda, es varen preveure xerrades divulgatives tant de les activitats i projectes en marxa a l'IPHES com dels resultats específics aconseguits del projecte “*Carnisseria prehistòrica: experimentar per a comprendre*” (2008-PBR-00033).
  - e. Finalment, es preveia la visita a alguns dels jaciments de Plistocè inferior i mitjà britànics inclosos en el projecte.
2. Revisió de les col·leccions ibèriques. Fase que es corresponia amb una estada a Tarragona de participants dels equips britànics, i que incloïa:
  - a. La revisió conjunta de les col·leccions lítiques dels jaciments catalans i de la Sierra de Atapuerca
  - b. La posada en comú de les conclusions preliminars respecte a la comparació dels jaciments ibèrics amb els britànics.
  - c. A banda, xerrades divulgatives dels projectes en marxa als centres britànics.
  - d. Visita als jaciments de la vall del riu Francolí (la Boella i la Cansaladeta) i als de la Sierra de Atapuerca.
3. La tercera fase plantejada estava encarada a la discussió dels resultats, per a la qual ex preveia un *Workshop* a Tarragona amb tots els membres participants (més algun altre especialista invitat), per analitzar i discutir els resultats obtinguts, i per establir unes conclusions preliminars i una proposta concreta de guions de treball per a l'elaboració de publicacions científiques.
4. Finalment, havíem contemplat una fase de preparació de publicacions, essent conscients, però, que era de molt difícil programació abans de portar a terme el treball en sí, i que, probablement, es perllongaria més enllà de la data de finalització del projecte.

2.2. La recollida d'informació

Pel que fa a l'anàlisi tecnològica, la metodologia emprada contempla essencialment la descripció dels atributs morfotècnics i morfopotencials dels instruments de pedra en funció de les seqüències de producció. Aquests aspectes s'intenten posar en relació amb les diferents matèries primeres utilitzades, per tal d'avaluar fins a quin punt condicionen la composició i les característiques dels conjunts. Aquest plantejament inclou també una aproximació funcional, a partir tant de la informació contextual disponible (zooarqueologia, distribució espacial, etc) com, en un segon moment de l'anàlisi traceològica, si s'escau (per a la qual s'utilitza la Microscòpia Electrònica de Rastreig).

Des del punt de vista metodològic, els equips participants es caracteritzen per una clara heterogeneïtat. En aquest sentit, ha estat especialment interessant tant la posada en comú dels sistemes d'anàlisi i el disseny d'un protocol d'estudi uniforme com la seva posada en pràctica de forma conjunta. Tot i que s'ha utilitzat essencialment el sistema d'anàlisi creat i utilitzat pels membres de l'IPHES, s'han incorporat procediments d'anàlisi desenvolupats per altres autors, de seguiment compartit per tots els membres participants en el projecte, i específicament adaptats a la problemàtica tractada.

2.2.1. El Sistema Lògic-analític

El Sistema lògic Analític (SLA) (Carbonell *et al.* 1983; Carbonell *et al.* 1992; Carbonell *et al.* 2006) és un mètode per l'anàlisi dels artefactes lítics sorgit a principis dels anys 80, fortament influenciat per la Tipologia analítica de G. Laplace i per l'arqueologia analítica de D.L. Clarke, i en bona part com a reacció als estudis tipològics tradicionals.

Aquest sistema d'anàlisi contempla l'objecte lític com el resultat d'un procés dinàmic, d'un encadenament d'accions. L'objecte s'entén a partir d'una estructura tripolar, formada per un conjunt de característiques morfotècniques, morfopotencials i morfolucionals. L'element morfotècnic fa referència als caràcters tècnics que queden reflectits en la superfície de l'objecte com a resultat de la seqüència de talla de la que prové (Carbonell *et al.*, 1992; Mosquera, 1995; Rodríguez, 2004; Vaquero, 1997). L'element morfopotencial fa referència al potencial d'intervenció d'una determinada morfologia (Airvaux, 1987). Finalment, l'element morfolucional té a veure amb l'ús concret del objecte (Márquez, 1998, Ollé, 2003, Sala, 1997; Vergès, 2003).

El SLA dóna molta importància a l'estudi de les cadenes operatives, concretament a les seqüències de producció lítica, en base a les quals estableix les Categories Estructurals (Figura 1). En funció d'aquestes, cada objecte queda ubicat en una fase concreta del seu procés de producció. Sintèticament, el procés comença per la selecció de dos objectes de la natura (Base Natural, BN) que entren en contacte (un és utilitzat per a percudir l'altre). Un d'ells es converteix en Base Negativa de Primera Generació (BN1G o nucli), el que enregistra a la seva superfície els negatius de les extraccions efectuades. Els fragments que se'n desprenen, per altra banda, reben el nom de Base Positiva (BP o ascla). En cas que alguna d'aquestes ascles sigui seleccionada per a continuar amb el procés de talla, es convertirà en una Base Negativa de Segona Generació (BN2G) y el seus productes, Bases Positives de Segona Generació (BP2G).

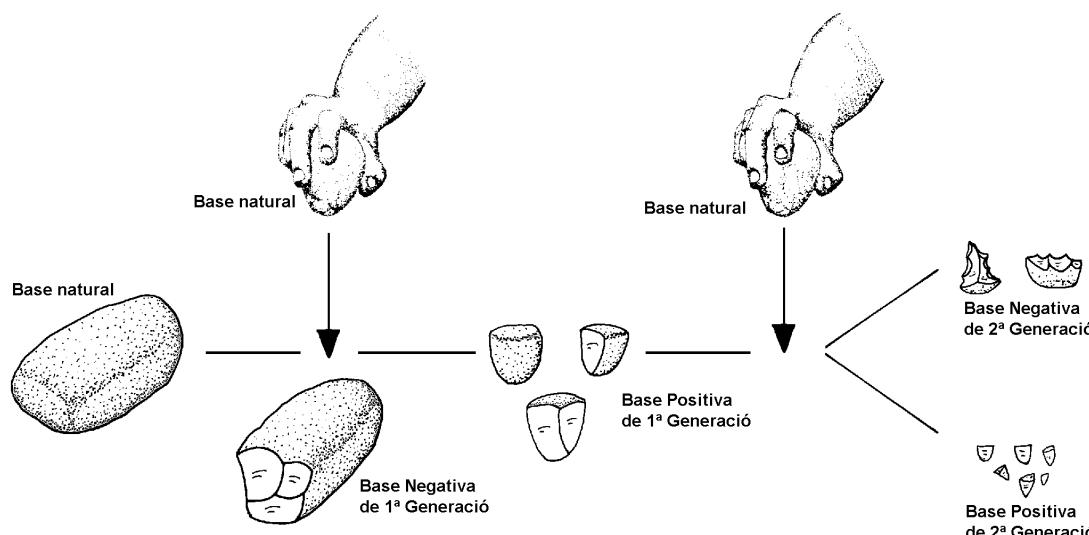

Figura 1. Esquema general de les Categories Estructurals del SLA

Seguint aquest esquema general, i en funció dels trets tècnics observats als instruments lítics analitzats en aquest estudi, hem considerat les següents categories:

- BN. Base Natural.
- BN1GE (Base Negativa de Primera Generació de Explotació). Nucli o matriu d'explotació sobre còdol o bloc.
- BN2GE (Base Negativa de Segona Generació de Explotació). Nucli o matriu d'explotació sobre ascla.
- BNE (Base Negativa de Explotació). Nucli la matriu inicial del qual no pot ser reconegut
- BN1GC (Base Negativa de Primera Generació de Configuració). Instrument configurat directament sobre la matriu original (còdol, bloc...).
- BN2GC (Base Negativa de Segona Generació de Configuració). Instrument configurat sobre ascla.
- BNC (Base Negativa de Configuració). Instrument configurat, el suport original del qual no pot ser reconegut.
- BP. (Base Positiva simple). Ascla.
- BPF. (Base Positiva fracturada). Ascla que conserva el taló.
- FBP. (Fragment de Base Positiva). Ascla que no conserva el taló.
- FRAG. (Fragment). Porció de matèria aparentment tallada però sense trets morfològics que permetin la seva inclusió en un moment concret de la seqüència de talla.

2.2.2. Altres procediments d'anàlisi

A més de la metodologia pròpia utilitzada pel SLA, hem decidit aprofundir en qüestions tipomètriques, específicament per als conjunts més moderns de la mostra estudiada. Aquesta decisió s'explica per la necessitat de caracteritzar bé la col·lecció que havíem d'analitzar amb major detall, la del jaciment de Boxgrove. Les observacions fetes en el material d'aquesta col·lecció i en la dels altres jaciments acheulians, tant britànics com ibèrics, ens era bàsica per a intentar comprendre bé el fenomen acheulià en l'àrea estudiada. A més, era necessari també per a poder tenir una idea més precisa de les diferències amb els jaciments més antics en cada cas.

Així doncs, per aprofundir en aspectes tipomètrics, i també per facilitar comunicació entre els investigadors, s'han utilitzat les propostes metodològiques estandarditzades i dús generalitzat definides per Bordes (1961) i Roe (1981), especialment els sistemes de mesures, les gràfiques de representació tipomètrica, alguns índexs (*elongation, refinement...*) etc.

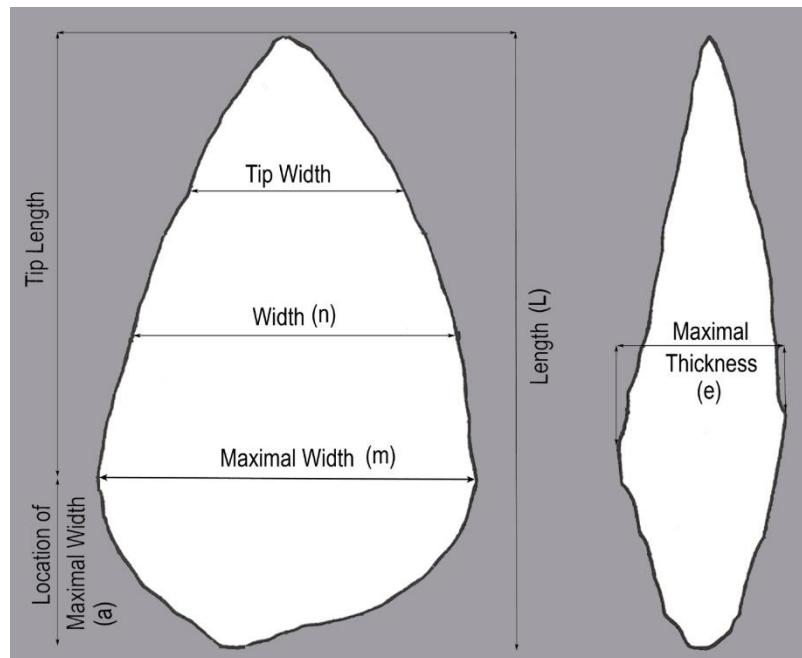

Figura 2. Esquema de les mesures preses en aquest treball en els grans instruments configurats

2.3. Participació dels membres de l'equip del projecte

Les persones que han participat en totes les fases del projecte han estat Andreu Ollé, Paola García (per part de l'IPHES), i Nicholas Ashton (British Museum). Han portat el pes del disseny del programa, així com de tot el seu seguiment, i han estat presents en totes les activitats desenvolupades en les dues accions de mobilitat portades a terme. Paola García, a més, és l'estudiant de tercer cicle que inclou bona part de la recerca (la referent als jaciments acheulians) en la seva tesi doctoral, i la persona que ha gaudit del contracte de tècnic de suport generat amb l'ajuda rebuda. Andreu Ollé ha actuat de coordinador general tant del projecte com de la memòria científica. Nicholas Ashton ha participat com a tecnòleg en el desenvolupament de la recerca i, com a conservador de les col·leccions britàniques, ha facilitat l'accés als materials i ha guiat la seva consulta i anàlisi.

Eudald Carbonell i Josep Maria Vergès han participat en el disseny de la recerca, i han col·laborat en les activitats desenvolupades durant l'estada dels membres anglesos a Catalunya. En aquesta fase hem comptat també amb una molt activa participació de la Dra. Marina Mosquera (equip IPHES, investigadora docent de la URV), tot i que no constava com a membre del projecte en el moment de la seva sol·licitud.

Els altres membres anglesos, Mark Roberts i Simon Parfitt, van participar, com a directors d'alguns dels jaciments anglesos estudiats (Boxgrove i Pakefield-Happisburgh respectivament), en les activitats dutes a terme durant l'estada a Londres, tot fent possible l'accés als materials i guiant part de la recerca. Per part de l'equip anglès, també es va comptar amb la col·laboració d'un investigador no inclòs inicialment en el projecte, el Dr. Simon Lewis, geòleg de la School of Geography Queen Mary, University of London, que va participar també en l'estada dels membres anglesos a Catalunya.

3. RESULTATS

Organitzarem l'apartat dels resultats en funció de les dues accions de mobilitat portades a terme i del treball específicament desenvolupat amb l'ajuda del contracte de tècnic de suport.

3.1. Visita de l'equip català a Anglaterra (fotografies en l'annex 1)

Entre els dies 5 i 10 d'abril de 2010 dos membres de l'IPHES, Paola García i Andreu Ollé, varen fer una estada a Londres. Aquesta, va ser més curta del que s'havia pensat inicialment, però va ser suficient per assolir els objectius inicialment plantejats.

Es començà amb una reunió amb els membres de l'equip anglès, per tal de posar en comú els objectius del treball i de planificar el seu desenvolupament i d'adaptar-lo a les possibilitats reals de temps i recursos.

El primer punt en què es va incidir va ser en els jaciments anglesos que es podien incloure i en el tipus d'anàlisi que es podia portar a terme amb el temps disponible. S'acordà considerar d'entrada tots els jaciments fiables d'una edat igual o superior al mig milió d'anys: Happisburgh site 3, Pakefield, Happisburgh site 1, Westbury-sub-Mendip, Boxgrove i High Lodge. Tal i com estava previst en el projecte original, no es tractava de fer una anàlisi a fons de les col·leccions completes de tots els jaciments (cosa que implicaria uns terminis dels quals no disposavem), sinó de fer una consulta de les mateixes, guiada pels col·legues anglesos que hi havien treballat.

La consulta de les col·leccions i la discussió dels trets significatius que s'anaven observant es va dur a terme a les dependències del British Museum localitzades a la Frank's House. Durant les sessions d'anàlisi es van poder fotografiar exhaustivament els materials arqueològics.

En aquesta estada, es van poder consultar les col·leccions completes dels jaciments de Happisburgh 1 i 3 i Pakefield, així com una àmplia selecció de materials del jaciment de High Lodge. Es va aprofitar també per revisar alguns aspectes a la col·lecció de Boxgrove, tot i que aquesta havia estat analitzada a fons amb anterioritat per Paola García, i consultada genèricament per tots els membres de l'IPHES participants al projecte PBR2008-00033. Finalment, la consulta de la col·lecció del jaciment de Westbury-sub-Mendip (que, per altra banda, presenta uns problemes preservació que fins i tot han arribat a posar en dubte la factura humana dels objectes que la componen) va ser deixada per una propera ocasió.

Entre els dies 8 i 10 d'abril es va assistir al congrés titulat *Ancient Human Occupation of Britain Conference 2010*, portat a terme al British Museum, i en el qual hi varem participar amb la comunicació: Ollé, A., García, P., Vergès, J.M., Guardiola, M., Guiu, J., Geribàs, N., Cáceres, I., Esteban, M., Saladié, P., Rosell, J., Mestre J.. & Roberts, M.B.: *Experimental knapping and butchery: replicating Boxgrove*. (veure programa complet i resums a l'annex 2). Aquesta comunicació recollia els treballs realitzats fins a la data en relació al projecte PBR2008-00033, i representava així la primera presentació internacional dels treballs realitzats en el sí de la xarxa anglesa endegada gràcies als Ajuts Batista i Roca.

A banda, la participació en aquest congrés va suposar poder conèixer de primera mà informació (la major part encara inèdita) sobre la recerca que s'està duent sobre el primer poblament humà a la Gran Bretanya, i més concretament en la majoria dels jaciments inclosos en el nostre projecte. El congrés va ser, finalment, una bona oportunitat per entrar en contacte amb diversos especialistes anglesos, entre els quals n'hi havia del Natural History Museum i de la Universitat de la Universitat de Bradford, amb els quals es va dissenyar un programa de recerca focalitzat en l'anàlisi microscòpica i presentat a la convocatòria de 2010 dels Ajuts Batista i Roca.

Durant aquesta estada a Londres va ser impossible visitar, tal i com s'havia previst inicialment, els jaciments estudiats. Aquesta visita, però, ha estat ja programada, a càrrec del projecte AHOB, per a la primavera de 2011.

3.2. Visita de l'equip anglès a Catalunya (fotografies en l'annex 3)

La segona part de la col-laboració en el present projecte es va materialitzar en la visita de membres dels equips anglesos a Tarragona, entre els dies 10 i 15 de setembre de 2010. Els participants varen ser Nick Ashton (British Museum), Simon Parfitt (University College London i Natural History Museum) i Simon Lewis (Queen Mary University of London). Aquesta estada va ser també més curta del que s'havia pensat inicialment, però considerem també que va ser suficient per assolir els principals objectius inicialment plantejats.

Durant aquests dies, les activitats es van concentrar en tres aspectes: la visita als jaciments i entorn científic i cultural d'Atapuerca (Burgos), la consulta de col·leccions arqueològiques a les instal·lacions de l'IPHES a Tarragona, i, finalment, la discussió dels temes plantejats en començar el projecte, en funció del que s'havia pogut veure durant l'estada de membres de l'IPHES a Londres i del que es va poder veure al llarg d'aquesta estada.

Pel que fa a la visita a Burgos, es van desenvolupar les següents activitats:

- a. Visita al recentment inaugurat Museo de la Evolución Humana, on hi ha una àmplia secció dedicada específicament als jaciments d'Atapuerca.
- b. Visita als jaciments més antics d'Atapuerca, els localitzats a la Trinchera del Ferrocarril: Sima del Elefante, Gran Dolina i Galería. Al llarg de la jornada completa que s'hi va dedicar, es va aprofundir en l'explicació *in situ* dels principals aspectes geològics, paleontològics i arqueològics de cada seqüència estratigràfica. Com a aspecte complementari, es visità també la seu de la Fundación Atapuerca, el Parque Arqueológico i els centres de visitants als pobles d'Atapuerca i Ibeas de Juarros, per tal de mostrar la xarxa de socialització inclosa en el Sistema Atapuerca.
- c. Visita al Centro Nacional de Investigación sobre la Evolución Humana (CENIEH), on es va fer un recorregut per totes les instal·lacions (laboratoris de preparació de mostres, de geocronologia, de microscòpia, de restauració, etc), i on es va poder consultar en detall la col·lecció de fòssils humans *d'Homo antecessor* (que va ser introduïda als visitants de mà dels paleoantropòlegs del centre). Complementàriament, es va organitzar una conferència al saló d'actes del centre, a càrrec de N. Ashton, S. Parfitt i S. Lewis van presentar i amb el títol *Conquering the north: the early colonisation of Britain*. En aquesta presentació, els directors dels projectes de Happisburgh i Pakefield varen explicar les

interessants troballes efectuades recentment en aquests jaciments, la recerca que s'hi està duent a terme (que engloba la inclosa en el nostre projecte), i varen recalcar la importància de la comparació del registre anglès amb el de la península Ibèrica.

La segona part del viatge es va dedicar a la consulta de col·leccions a les instal·lacions de l'IPHES, a Tarragona. Com ja s'ha comentat, la limitada disponibilitat de temps va fer que es reduïssin els jaciments estudiats. Així, en primer lloc, es va consultar la col·lecció lítica del jaciment de la Boella (la Canonja, Tarragona), en el qual l'equip de l'IPHES està treballant des del 2007 i que està oferint un interessantíssim registre d'una edat propera al milió d'anys.

La major part del temps, no obstant, es va dedicar a l'anàlisi d'una àmplia selecció de materials dels principals conjunts lítics dels jaciments d'Atapuerca: els nivells inferiors de la Sima del Elefante (1,2 milions d'anys), el nivell TDW4 de Gran Dolina (c. 1 ma), el nivell TD6 del mateix jaciment (0,8 ma), els nivells antics del jaciment de Galería (c. 0.5 ma), i el nivell TD10 de Gran Dolina (c. 0.3 ma).

Del que s'havia inicialment planejat, doncs, va quedar per fer la revisió del material del jaciment de la Cansaladeta (se'n va mostrar només una reduïda selecció). Tampoc es va fer la visita als jaciments de la vall del riu Francolí (la Boella i la Cansaladeta), aspecte que es va deixar per a la propera visita dels investigadors anglesos a Tarragona, a poder ser al mes de maig, quan ambdós jaciments estaran en procés d'excavació.

En la discussió preliminar dels resultats es va tornar a posar en evidència la necessitat de conèixer de primera mà tant els jaciments com els materials arqueològics de les dues àrees geogràfiques per tal de poder articular un discurs coherent i ben fonamentat a l'hora de comparar el poblament humà als dos extrems del continent europeu entre fa poc més d'un milió i fa mig milió d'anys. En segon lloc, es va posar de manifest un patró tecnològic sorprendentment similar en ambdues àrees geogràfiques, que en certa manera contradeia moltes de les hipòtesis més ampliament acceptades al respecte.

L'estada dels membres anglesos a Tarragona es va tancar amb una conferència a la sala de graus de la Facultat de Lletres de la Universitat Rovira i Virgili, a càrrec dels mateixos investigadors i amb el mateix títol i continguts que la que es va oferir al CENIEH.

3.3. Estudi del material del jaciment de Boxgrove (annex 4)

El jaciment de Boxgrove (Chichester, Sussex) ha proporcionat un del conjunts tecnològics i faunístics més rics del Pleistocè mitjà a Europa (Roberts i Parfitt, 1999), amb presència de restes humanes. Està situat a 10km de la costa, tot i que a inicis del Pleistocè mitjà es troava en la mateixa línia de mar. Posterior activitats tectòniques van ser les responsables de l'arrossegament dels dipòsits marins 30m sobre l'actual nivell marí (Bates *et al.*, 1997). Els treballs de cantera dut a terme a Boxgrove varen posar al descobert una seqüència de sediments marins i dipòsits interglacials coberts per un col·luvió corresponent a un estadi fred.

La investigació arqueològica a Boxgrove (liderada per Mark B. Roberts) va permetre recuperar amplis conjunts arqueopaleontològics corresponents a dipòsits tant marins com terrestres. La distribució del material al llarg de la seqüència

demostra que les ocupacions humanes a Boxgrove es van produir al llarg de bona part d'un cicle interglacial i en diferents moments d'un estadi més fred. Les evidències bioestratigràfiques i les datacions numèriques disponibles situen els dipòsits interglacials en els inicis del Pleistocè mitjà, probablement cap al final del complex Cromeríà, amb una data aproximada de 0.5 ma (Roberts i Parfitt, 1999).

L'any 1993 es va recuperar la diàfisi d'una tibia humana als sediments de col·luvió de la Quarry 1B (Roberts *et al.*, 1994; Stringer 1996; Stringer *et al.*, 1998; Trinkaus *et al.*, 1999; Streeter *et al.*, 2001). Posterior excavacions desenvolupades entre 1995 i 1996 van permetre recuperar dos incisus humans en els dipòsits inferiors al col·luvió. Aquestes restes han estat adscrites a l'espècie *Homo heidelbergensis*, i estan directament associades a una gran quantitat de restes faunístiques i tecnològiques, entre les quals destaca una imponent col·lecció de bifaços i molts dels productes derivats de la seva talla (Pope, 2002). Una de les característiques del jaciment de Boxgrove és el seu excepcional bon estat de conservació i l'extraordinària definició del seu registre (el qual permet una lectura espacial i paleoetnogràfica inusuals) (Austin, 1994; Roberts i Parfitt, 1999; Pope i Roberts, 2005).

El conjunt lític de Boxgrove ha estat estudiat en detall durant la recerca efectuada per a la tesi doctoral de Paola García, que porta per títol *Los Sistemas Técnicos del Pleistoceno Medio en Europa. Análisis Morfológico de la Industria Lítica de Galería y Gran Dolina, TD10 (Atapuerca, Burgos) y Boxgrove (Inglaterra)* i que es defensarà el 2011. A l'annex 4 es presenta la síntesi d'alguns dels aspectes específicament treballats en el marc del present projecte.

4. CONCLUSIONS

En primer lloc, cal dir que s'han complert gairebé tots els objectius i el pla de treball plantejats, tot i que en alguns casos la disponibilitat de menys pressupost ha obligat a reduir els conjunts a estudiar i el temps a invertir en la seva anàlisi.

Així doncs, els dos primers objectius (el de donar continuïtat a la col·laboració iniciada el 2008 i el de posar en comú l'experiència dels equips participants per tal d'abordar grans qüestions científiques) s'han assolit completament. El tercer objectiu, referit a l'anàlisi concreta de materials, s'ha complert també satisfactòriament, tot i que s'ha redut lleugerament el nombre de jaciments i el temps que inicialment s'hi havia planejat dedicar. El quart objectiu, referent a la creació d'un espai virtual per a poder treballar *on-line* ha quedat posposat, en bona part degut a què la feina realitzada en aquest camp al llarg de 2010 ha tingut a veure encara amb la recerca feta en l'anterior projecte (PBR2008-00033), el qual va generar un gran volum d'informació, i en la qual estem encara treballant actualment. Tampoc s'ha portat a terme la reunió de treball contemplada en el cinquè objectiu; el cost que implicaria organitzar un esdeveniment d'aquestes característiques, així com l'oportunitat que suposa l'existència d'un congrés anual de l'Ancient Human Occupation of Britain Project, ens han fet pensar en utilitzar d'ara en endavant aquesta plataforma per a difondre els resultats de la recerca realitzada en el si de la nostra xarxa anglo-catalana (tal i com s'ha fet l'abril de 2010 amb els resultats de l'anterior projecte). Finalment, el darrer objectiu ha estat també satisfactòriament assolit, ja que en ambdós casos s'han portat a terme les activitats de difusió contemplades, i se n'ha obtingut ressò a la premsa.

En segon lloc, cal enfatitzar l'accord de tots els participants en el projecte sobre la importància de conèixer de primera mà tant els jaciments com els materials arqueològics que es prenen en consideració. Per tant, visites com les realitzades en el si d'aquest projecte es consideren unànimement imprescindibles per a entendre les relacions entre els jaciments i la seva interpretació, ja que aquest grau de coneixement és impossible d'assolir només a partir de les publicacions.

A continuació, i pel que fa a les principals qüestions inicialment plantejades, hem de començar remarcant que s'ha observat un patró tecnològic i una periodització més similars del que es pensava entre les dues àrees geogràfiques estudiades.

La seqüència d'Atapuerca mostra una clara evolució tecnològica (Rodríguez *et al.* 2010). Els materials més antics, amb una cronologia que va d'1,2 al c.1 ma, com els procedents del nivell TE9 de la Sima del Elefante o TD3-4 de Gran Dolina, es corresponen amb una tecnologia de Mode 1 caracteritzada per unes estratègies simples de producció d'ascles (utilitzant de forma exclusiva el mètode unipolar longitudinal). Al nivell TD6, amb 800 ka d'antiguitat, s'observa encara una tecnologia de Mode 1, però molt més diversificada quant als mètodes d'explotació, i amb presència ja d'ascles modificades per retoc secundari. Les restes humanes recuperades en aquests nivells més antics han estat classificades com a *Homo antecessor*. Després d'aquestes ocupacions, al registre d'Atapuerca tenim un buit d'uns 300ka, i no tenim evidència de presència humana fins als 500ka, als jaciments de Galería i la Sima de los Huesos. En ambdós casos, aquest registre conté una tecnologia ja clarament de mode 2 (acheuliana), associada a restes humanes classificades com a *Homo heidelbergensis*. Aquesta tecnologia és present al llarg de la seqüència del jaciment de Galería, així com a la base del nivell TD10 de Gran Dolina. Els darrers materials inclosos en aquest projecte corresponen als nivells més moderns de Galería i a la part alta de TD10, amb una edat al voltant dels 250-300 ka, i amb uns trets tecnològics que semblen indicar una transició cap a una tecnologia de mode 3 (proliferació de nuclis preparats, predeterminació en l'obtenció de suports, desaparició progressiva dels estàndards operatius acheulians –bifaços i fenedors-, augment, diversificació i estandardització dels instruments configurats en petites ascles, etc).

L'altre conjunt ibèric estudiat, el de la Boella, d'entre 0.8 i 1 ma d'antiguitat (Vallverdú *et al.* 2009), presenta una combinació de característiques tècniques molt interessants, ja que combina una estructura bàsica pròpia d'un mode 1 avançat com el de Gran Dolina-TD6, però, curiosament, comença a mostrar ja alguns trets propis del mode 2, com la presència (per bé que marginal) de grans instruments configurats.

Pel que fa als jaciments anglesos, resulten especialment interessants les similituds observades entre el fins al present més antic jaciment britànic, Happisburgh site 3 (Parfitt *et al.* 2010) i el seu coetani TD6 a Atapuerca. En ambdós casos tenim un mode 1 final, amb un interès específicament centrat en la producció d'ascles, per a l'obtenció de les quals es disposa ja una relativa diversitat de mètodes d'explotació, i amb una incipient producció d'instruments retocats, encara sense cap estandardització. L'altre jaciment anglès antic estudiat, Pakefield (c. 700 ka) presenta unes característiques molt similars (Parfitt *et al.* 2005).

Els altres jaciments anglesos estudiats són també significativament més moderns, és a dir, s'observa un buit similar al de la seqüència d'Atapuerca.

Boxgrove, amb una edat de 500 ky, presenta ja una tecnologia clarament de mode 2 (de fet, n'és un dels més clars exponents de tota Europa), associada també a grups d'*Homo heidelbergensis* (Roberts i Parfitt 1999). Happisburgh site 1 presenta una cronologia similar, amb un conjunt lític encara reduït, però que compta ja amb la presència de bifaços. Aquests conjunts serien comparables amb el que a Atapuerca tenim documentat a Galeria i a la base del nivell TD10 de Gran Dolina.

El darrer jaciment anglès estudiat, High Lodge, tot i que només lleugerament més recent que els anteriors (c. 450 ka), presenta unes característiques tecnològiques diferents, sense una equivalència a la seqüència d'Atapuerca, probablement més pròpies de les tecnologies de mode 2 (altíssima estandardització del retoc, instrument de dimensions considerables, etc) per bé que no compta amb els instruments més característics de l'acheulià (bifaços, fenedors...)(Ashton *et al.*, 1992; McNabb, 2007).

Un cop constatat que les primeres evidències de poblament humà es donen més aviat del que era generalment acceptat fa uns anys, i que no existeixen grans diferències entre el que s'observa als extrems nord i sud de la banda occidental del continent, cal avançar en el coneixement dels paleoambients en què es va donar l'assentament humà en aquests territoris, així com en les estratègies de subsistència que el van fer possible. La correcta interpretació de les similituds i diferències tecnològiques observades necessita, doncs, d'una comparació també dels hàbitats i de les formes d'explotar-los per part de les comunitats humanes en ambdues regions.

Finalment, pel que fa a la qüestió de la continuïtat del poblament humà a l'àrea d'estudi des de la seva primera aparició fins fa mig milió d'anys, podem dir que els lapsus d'informació existents bé poden interpretar-se com a fases sense poblament o com a simples buits en el registre arqueològic. A l'Europa del nord la presència humana al llarg del Plistocè inferior i mitjà sembla ser esporàdica, i experimenta una sèrie de recessions i recolonitzacions com a conseqüència directa de canvis importants en el clima. No queda clar, però, si passa el mateix també al sud del continent, on sembla que el poblament és, en general, més estable. En qualsevol cas, la comprensió dels fenòmens d'evolució tecnològica observats han d'esser posats en relació amb tots aquests aspectes ambientals per tal de poder plantejar hipòtesis globals sobre el primer poblament d'Europa.

5. IMPACTE PREVIST

En la redacció del projecte ja esmentàvem que per a un centre de nova creació com l'IPHES és fonamental establir xarxes de col·laboració científica internacional. En el nostre cas, la col·laboració en l'àmbit acadèmic estava ja funcionant en el marc del Màster europeu *Arqueologia del Quaternari i Evolució Humana* (coordinat per la Università degli Studi di Ferrara, el Muséum National d'Histoire Naturelle de París, l'Instituto Politécnico de Tomar, la Universidade de Trás-os-Montes e Alto Douro i la Universitat Rovira i Virgili). No obstant, la primera relació oficial entre l'IPHES i un centre de la Gran Bretanya (l'Institut d'Arqueologia de l'UCL) es va donar en el marc del projectes Batista i Roca del 2008. L'ajut aconseguit en la convocatòria del 2009 ha fet possible l'ampliació de la xarxa. La inclusió de dues noves institucions com són el Department of Prehistory and Europe del British Museum i el Department of Palaeontology del Natural History Museum suposen poder estar en contacte amb l'estructura científica que està portant, a tots els nivells, l'estudi del primer poblament de les Illes Britàniques (*Ancient Human Occupation of Britain project*).

L'impacte d'aquest tipus de projectes que es pot valorar de forma més immediata és el de l'acollida per part dels propis centres participants de la recerca endegada (que en el cas de l'IPHES s'ha traduït en un significatiu cofinançament, veure annex 5), i, evidentment, el de la implicació aconseguida per part dels especialistes que hi prenen part. En aquest sentit, la valoració del projecte és altament positiva.

La recerca realitzada en programes d'aquestes característiques, no obstant, no sol tenir una repercussió immediata. En primer lloc, perquè és una recerca que s'endega amb una dinàmica totalment nova, que implica la mobilitat dels investigadors, i que difícilment esdevé d'entrada prioritària en els programes de les institucions i investigadors implicats. Ara bé, quan les sinèrgies generades funcionen, els contactes i les col·laboracions establerts poden cristal·litzar ràpidament, assolint un gran ressò dintre la comunitat científica. Mostra d'això, per exemple, va ser la invitació a presentar els resultats del programa d'arqueologia experimental desenvolupat al llarg de 2009 en l'*AHOB Conference* del 2010 celebrat al British Museum.

Les dades obtingudes en aquest programa estan essent actualment processades i discutides, amb l'objectiu de publicar aviat un primer article científic. Com ja s'ha esmentat també, tot el referent als jaciments de Boxgrove, Galería i Gran Dolina TD10 ha estat inclòs en la tesi doctoral de Paola García.

Un altre lloc on s'han mostrat part dels resultats de part d'aquesta recerca ha estat el workshop que portava per títol *First Settlements and Human Evolution in Eurasia*, i que es va celebrar a Shanghai entre el 8 i el 10 d'octubre de 2010. En aquest congrés es van presentar les dues comunicacions següents:

-*The Early and Middle Pleistocene Technological Record from Sierra de Atapuerca (Burgos, Spain)* (Ollé, A., Mosquera, M., Rodríguez, X.P., Sala, R., Carbonell, E., García-Antón, D., García, P., Navazo, M., Peña, L., Bargalló, A., Lombera, A., Márquez, B., Menéndez, L. & Terradillos, M.)

-*The European Earliest Technologies from the Atapuerca Perspective* (M. Mosquera, A. Ollé & X.P. Rodríguez).

Finalment, cal esmentar la bona rebuda que varen tenir les conferències dels investigadors anglesos tant al CENIEH com a la URV, així com el ressò que ha tingut el projecte en general a la premsa (veure annex 6).

Referències

- Aguirre, E. & Carbonell, E. (2001). Early human expansions into Eurasia: the Atapuerca evidence. *Quaternary International* **75**: 11-18.
- Airvaux, J. (1987). Les potentialités morphologiques. A Carbonell, E., Guilbaud, M i Mora, R. *Sistemes d'anàlisi en Prehistòria*, pp. 17-67. Girona, Centre de Recerques Paleo-ecosocials.
- Arzarello, M., Marcolini, F., Pavia, G., Pavia, M., Petronio, C., Petrucci, M., Rook, L. & Sardella, R. (2006). Evidence of earliest human occurrence in Europe: the site of Pirro Nord (Southern Italy). *Naturwissenschaften* **94**: 107-116.
- Ashton, N. & Lewis, S. G. (2002). Deserted Britain: declining Populations in the British Late Middle Pleistocene. *Antiquity* **76**: 388-396.
- Ashton, N., Cook, J., Lewis, S. G. & Rose, J. Ed. (1992). *High Lodge: excavations by G. de G. Sieveking 1962-68 and J.Kook 1988*. London: British Museum Press.

- Ashton, N., Lewis, S. G. & Stringer, C. B. (2006). Introduction: The Palaeolithic occupation of Europe. A tribute to John J. Wymer, 1928–2006. *Journal of Quaternary Science* **21**: 421-424.
- Austin, L. (1994). The life and death of a Boxgrove biface in: Ashton, N., David, A. (Eds.), *Stories in Stone*. Lithics Studies Society, London, pp.119-126.
- Bates, M.R., Parfitt, S.A., and Roberts, M.B. (1997). The chronology, palaeogeography and archaeological significance of the marine Quaternary record of the West Sussex Coastal Plain, Southern England, UK. *Quaternary Science Reviews* **16**: 1227-1252.
- Bordes, F. (1961). *Typologie du Paléolithique Ancien et Moyen*. Bordeaux: Delmas.
- Carbonell, E. & Rodríguez, X. P. (2006). The first human settlement of Mediterranean Europe. *C.R. Palevol* **5**: 291-298.
- Carbonell, E., Bermúdez de Castro, J. M., Parés, J. M., Pérez-González, A., Cuencabescós, G., Ollé, A., Mosquera, M., Huguet, R., Made, J. v. d., Rosas, A., Sala, R., Vallverdú, J., García, N., Granger, D. E., Martinón-Torres, M., Rodríguez, X. P., Stock, G. M., Vergès, J. M., Allué, E., Burjachs, F., Cáceres, I., Canals, A., Benito, A., Díez, J. C., Lozano, M., Mateos, A., Navazo, M., Rodríguez, J., Rosell, J. & Arsuaga, J. L. (2008a). The first hominin of Europe. *Nature* **452**: 465-469.
- Carbonell, E., Guibaud, M. i Mora, R. (1983). Utilización de la lógica analítica para el estudio de los tecnocomplejos de cantos tallados. *Cahier Noir* **1**, 3-79.
- Carbonell, E., Mosquera, M., Ollé, A., Rodríguez, X.P., Sala, R., Vaquero, M. i Vergès, J.M. (1992). New elements of the logical analitic system. *Cahier Noir* **6**.
- Carbonell, E., Mosquera, M., Rodríguez, X. P. & Sala, R. (1995). The first human settlement of Europe. *Journal of Anthropological Research* **51**: 107-114.
- Carbonell, E., Mosquera, M., Rodríguez, X. P., Bermúdez de Castro, J. M., Burjachs, F., Rosell, J., Sala, R. & Vallverdú, J. (2008b). Eurasian gates - The earliest human dispersals. *Journal of Anthropological Research* **64**: 195-228.
- Carbonell, E., Mosquera, M., Rodríguez, X. P., Sala, R. & Made, J. v. d. (1999). Out of Africa: The dispersal of the Earliest Technical Systems Reconsidered. *Journal of Anthropological Archaeology* **18**: 119-136.
- Carbonell, E., Rodríguez, X. P., Mosquera, M., Ollé, A., Sala, R., Vaquero, M. & Vergès, J. M. (2006). El sistema Lógico Analítico: una herramienta para el estudio de la tecnología. In (F. Gusi, Ed) *Dialektikê. Cahiers de Typologie Analytique 2006. Hommage à Georges Laplace*, pp. 44-62. Castelló: Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques, Diputació de Castelló.
- Carbonell, E., Sala, R., Rodríguez, X. P., Mosquera, M., Ollé, A., Vergès, J. M., Martínez-Navarro, B. & Bermúdez de Castro, J. M. (2010). Early hominid dispersals: a technological hypothesis for "out of Africa". *Quaternary International* **223-224**: 36-44.
- Dennell, R. W. & Roebroeks, W. (1996). The earliest colonization of Europe: the short chronology revisited. *Antiquity* **70**: 535-542.
- Dennell, R. W. & Roebroeks, W. (2005). An Asian perspective on early human dispersal from Africa. *Nature* **438**: 1099-1104.
- Dennell, R. W. (2003). Dispersal and colonisation, long and short chronologies: how continuous is the Early Pleistocene record for hominids outside East Africa? *Journal of Human Evolution* **45**: 421-440.
- Despriée, J., Gageonnet, R., Voinchet, P., Bahain, J. J., Falguères, C., Varache, F., Courcimault, G. & Dolo, J.-M. (2006). Une occupation humaine au Pléistocène inférieur sur la bordure nord du Massif central. *C.R. Palevol* **5**: 821-828.
- Márquez, B. (1998). *Galería (Atapuerca, Burgos), Nivel TG10: Aplicación de un programa experimental para el estudio traceológico de conjuntos líticos del*

- Pleistoceno Medio.* Universidad Complutense, Madrid, Dept. de Prehistoria y Etnología. Tesi de llicenciatura.
- McNabb, J. (2007). *The British Lower Palaeolithic. Stones in Contention.* London: Routledge.
- Mosquera, M. (1995). *Procesos técnicos y variabilidad en la industria lítica del Pleistoceno Medio de la Meseta: Sierra de Atapuerca, Torralba, Ambrona y Áridos.* Universidad Complutense, Madrid. Dept. de Prehistoria y Etnología. Tesi Doctoral.
- Ollé, A. (2003). *Variabilitat i patrons funcionals en les sistemes tècnics de mode 2. Anàlisi de les deformacions d'ús en els conjunts lítics del Ripar Estertno de Grotta Pagglicci (Rignano Garganico, Foggia), Áridos (Arganda, Madrid) i Galería-TN (Sierra de Atapuerca, Burgos).* Universitat Rovira i Virgili, Tarragona. Dept. d'Història i Geografia. Tesi doctoral.
- Oms, O., Parés, J. M., Martínez Navarro, B., Agustí Ballester, J., Toro, I., Martínez-Fernández, G. & Turq, A. (2000). Early human occupation of Western Europe: Paleomagnetic dates for two paleolithic sites in Spain. *PNAS* **97**: 10666-10670.
- Parfitt, S. A., Ashton, N. M., Lewis, S. G., Abel, R. L., Russell Cope, G., Field, M. H., Gale, R., Hoare, P. G., Larkin, N. R., Lewis, M. D., Karloukovski, V., Maher, B. A., Peglar, S. M., Preece, R. C., Whittaker, J. E. & Stringer, C. B. (2010). Early Pleistocene human occupation at the edge of the boreal zone in northwest Europe. *Nature* **466**: 229-233.
- Parfitt, S. A., Barendregt, R. W., Breda, M., Candy, I., Collins, M. J., Cope, G. R., Durbidge, P., Field, M. H., Lee, J. r., Lister, A. M., Mutch, R., Penkman, K. E., Preece, R. C., Rose, J., Stringer, C. B., Symmons, R., Whittaker, J. E., Wymer, J. J. & Stuart, A. J. (2005). The earliest record of human activity in northern Europe. *Nature* **438**: 1008-1012.
- Pope, M.I. & Roberts, M.B. (2005). Observations on the relationship between Palaeolithic individuals and artefact scatters at the Middle Pleistocene site of Boxgrove, UK in: Gamble, C.S., Porr, M. (Eds.), *The Individual in the Palaeolithic.* Routledge, London, pp. 81-97.
- Pope, M.I. (2002). *The significance of biface-rich assemblages: An examination of the behavioural controls on lithic assemblage formation in the Lower Palaeolithic.* Ph.D. Thesis. University of Southampton.
- Preece, R.C., Scourse, J.D., Houghton, S.D., Knudsen, K.L., and Penney, D.N., 1990. The Pleistocene sea-level and neotectonic history of the Eastern Solent, Southern England. *Phil. Trans. R. Soc. Lond.* B328, 425-477.
- Roberts, M. B., Gamble, C. & Bridgland, D. R. (1995). The earliest occupation of Europe: the British Isles. In (W. Roebroeks & T. v. Kolschoten, Ed) *The Earliest Occupation of Europe*, pp. 165-191. Leiden: European Science Foundation and University of Leiden.
- Roberts, M.B. & Parfitt, S.A. (Eds.) (1999). *Boxgrove. A Middle Pleistocene Hominid Site at Eartham Quarry, Boxgrove, West Sussex.* (Archaeological Report 17) London, English Heritage.
- Roberts, M.B., Stringer, C.B., and Parfitt, S.A. (1994). A hominid tibia from Middle Pleistocene sediments at Boxgrove, UK. *Nature* **369**: 311-313.
- Rodríguez, J., Burjachs, F., Cuenca-Bescós, G., García, N., Made, J. v. d., Pérez-González, A., Blain, H., Expósito, I., López-García, J. M., García Antón, M., Allué, E., Cáceres, I., Huguet, R., Mosquera, M., Ollé, A., Rosell, J., Parés, J. M., Rodríguez, X. P., Díez, J. C., Rofes, J., Sala, R., Saladié, P., Vallverdú, J., Bennásar, L., Blasco, R., Bermúdez de Castro, J. M. & Carbonell, E. (2010). One million years of cultural evolution in a stable environment at Atapuerca (Burgos, Spain). *Quaternary Science Reviews* doi:10.1016/j.quascirev.2010.02.021.

- Rodríguez, X. P. (2004). *Technical systems of lithic production in the Lower and Middle Pleistocene of the Iberian peninsula. Technological variability between North-Eastern sites and Sierra de Atapuerca sites*. Oxford: Archaeopress. (B.A.R. International Series, 1323).
- Roe, D.A. (1981) *The Lower and Middle Paleolithic periods in Britain*. Routledge & Kegan, P, London.
- Roebroeks, W. & Kolfschoten, T. v. (1994). The earliest occupation of Europe: a short chronology. *Antiquity* **68**: 489-503.
- Roebroeks, W. (2001). Hominid behaviour and the earliest occupation of Europe: an exploration. *Journal of Human Evolution* **41**: 437-461.
- Roebroeks, W. (2005). Life on the Costa del Cromer. *Nature* **438**: 921-922.
- Roebroeks, W. (2006). The human colonisation of Europe: where are we? *Journal of Quaternary Science* **21**: 425-435.
- Sala, R. (1997). *Formes d'ús i criteris d'efectivitat en conjunts de Mode 1 i Mode 2: Anàlisi de les deformacions per ús dels instruments lítics del Pleistocè Inferior (TD6) i Mitjà (TG11) de la Sierra de Atapuerca*. Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, Dept. d'Història i Geografia. Tesi doctoral.
- Shea, J. J. (2006). Out of Africa 1: Who, Where, and When? *Evolutionary Anthropology* **15**: 1-2.
- Streeter, M., Stout, S.D., Trinkaus, E., Stringer, C.B., Roberts, M.B., Parfitt, S.A.,(2001). Histomorphometric age assessment of the Boxgrove 1 tibial diaphysis. *Journal of human Evolution* **40**: 331- 338.
- Stringer, C.B. (1996). The Boxgrove tibia: Britain's oldest hominid and its place in the Middle Pleistocene record. In: Gamble, C., Lawson, A., (Eds.) *The English Palaeolithic Reviewed*. Trust for Wessex Archaeology Ltd., Salisbury, pp. 52-56.
- Stringer, C.B., Trinkaus, E., Roberts, M.B., Parfitt, S.A., Macphail, R. (1998). The Middle Pleistocene human tibia from Boxgrove. *Journal of Human Evolution* **34**: 509-547.
- Trinkaus, E., Stringer, C.B., Ruff, C.B., Hennessey, R.J., Roberts, M.B., Parfitt, S.A. (1999). Diaphyseal cross-sectional geometry of the Boxgrove 1 Middle Pleistocene human tibia. *Journal of Human Evolution* **37**: 1-25.
- Vallverdú, J., Saladié, P., Bennàsar, L., Cabanes, D., Mancha, E., Menéndez, L., Blain, H., Ollé, A., Vilalta, J., Mosquera, M., Cáceres, I., Expósito, I., Esteban, M., Huguet, R., Rosas, A., Solé, À., López-Polín, L., Martinell, J., García Garbo, A., Martínez Navarro, B., Agustí Ballester, J., Ros Montoya, S., Carbonell, E. & Capdevila, R. (2009). El barranc de la Boella de la Canonja (Tarragonès) revisitat en la intervenció arqueològica preventiva de l'any 2007. *Tribuna d'Arqueologia* **2008**: 7-28.
- Vaquero, M. (1997). *Tecnología lítica y comportamiento humano: Organización de las actividades técnicas y cambio diacrónico en el Paleolítico Medio del Abric Romaní*. Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, Dept. D'Història i Geografia. Tesi doctoral.
- Vergès, J. M. (2003). *Caracterització dels models d'instrumental lític del Mode 1 a partir de les dades de l'anàlisi funcional dels conjunts litotècnics d'Aïn Hannec i El-Kherba (Algèria), Monte Poggiolo i Isernia la Pineta (Itàlia)*. Universitat Rovira i Virgili, Tarragona. Dept. d'Història i Geografia. Tesi doctoral.
- White, M. J., Scott, B. & Ashton, N. (2006). The Early Middle Palaeolithic in Britain: archaeology, settlement history and human behaviour. *Journal of Quaternary Science* **21**: 525-541.

Fotos 1 i 2. Andreu Ollé, Paola García i Nicholas Ashton consultant materials a Frank's House (British Museum)

Foto 3. Ascles de sílex del jaciment de Happisburgh, site 3

Foto 4. Ascla de grans dimensions, Happisburgh 3

Foto 5. Ascla de format mitjà, Happisburgh 3

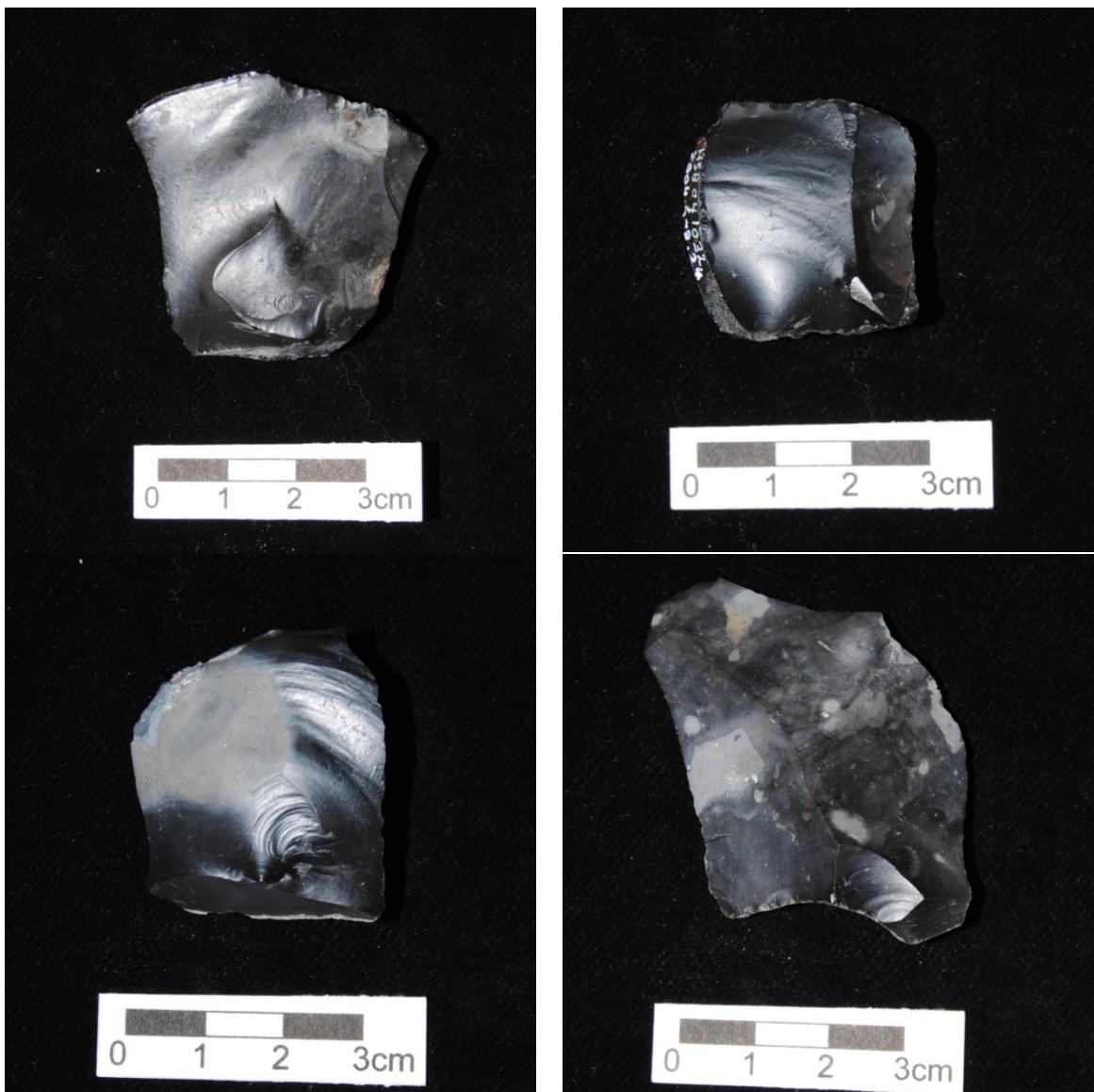

Foto 6. Ascla de format mitjà, Happisburgh 3

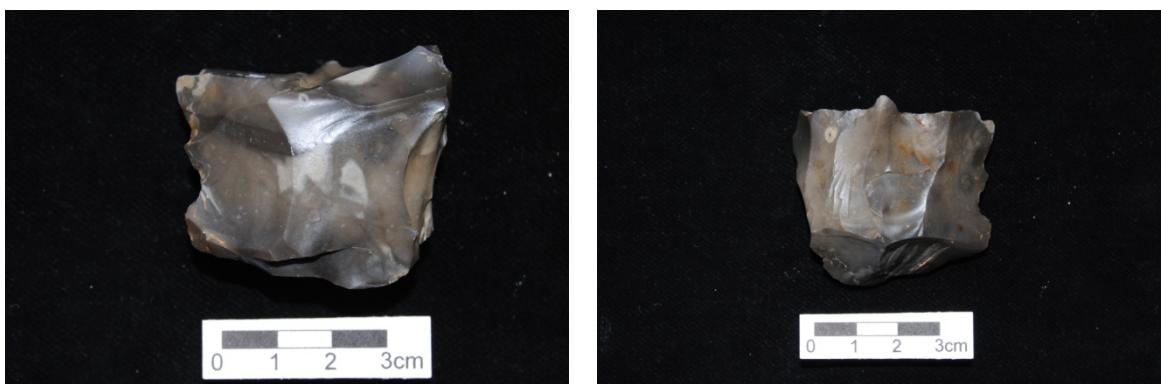

Fotos 7 i 8. Nòdul de sílex partit, utilitzat com a nucli (molt escassament explotat), Happisburgh 3

Fotos 9 a 12. Ascles de petit format, amb un molt bon estat de conservació, Happisburgh site 1

Fotos 13 i 14. Nucli amb explotació longitudinal unipolar, Happisburgh 1

Fotos 15 a 18. Ascles de sílex petit format, jaciment de Pakefield

Fotos 19 i 20. Grups de remuntatges amb seqüències molt completes, jaciment de High Lodge

Foto 21. Nucli de High Lodge amb explotació de tendència centrípeta

Foto 22. Nucli de High Lodge amb explotació longitudinal unipolar

Fotos 23 i 24. Ascles de mitjà format amb una certa predeterminació, High Lodge

Fotos 25 a 28. Objectes configurats (rascadores) sobre ascles de format mitjà, High Lodge

Foto 29. Sala del British Museum on es va portar a terme el *Ancient Human Occupation of Britain Conference 2010*

Ancient Human Occupation of Britain Conference

British Museum, April 8th - 10th 2010

AHOB

Thursday 8th April

Chair: Name

10.00-10.20	Ian Candy	Sedimentology and Palaeoenvironments of the Wroxham Formation: The geological context of the earliest humans in Britain
10.20-10.40	Simon Parfitt, Simon Lewis & Nick Ashton	Where the wild things are. New evidence for early humans from East Anglia and the North Sea
10.40-11.00	Simon Lewis et al.	The Ancestral River Thames in Norfolk: palaeogeography and human presence
11.00-11.10	Questions	

Chair: Name

11.10-11.40 Coffee

11.40-12.00	Justin Dix and Fraser Sturt	Submerged Early Middle Pleistocene Palaeo-landscapes of the Thames Estuary
12.00-12.20	Mike Field	Recent work at Happisburgh Site 1
12.20-12.40	Richard Preece & Simon Parfitt	The age of the Middle Pleistocene succession in Norfolk and its relevance for Palaeolithic archaeology
12.40-1.00	Kirsty Penkman	Dating the early Palaeolithic: the new aminostratigraphy
1.00-1.10	Questions	

Chair: Name

1.10-2.10 Lunch

2.10-2.30	Andreu Ollé et al.	Experimental knapping and butchery: replicating Boxgrove
2.30-2.50	Laura Basell Tony Brown, Phil Toms, Chris Norman & Rob Hosfield	A mixed assemblage and fluvio-periglacial sedimentation at Doniford, North Somerset
2.50-3.10	Rob Hosfield & Nick Ashton	Mapping the human record in the British early Palaeolithic: evidence from the Solent River system
3.10-3.20	Questions	

3.20-3.50 Tea

Chair: Name

3.50-4.10	Kathy MacDonald	Environmental tolerances of the earliest occupants of Europe: a review of the Leiden workshop and implications for future research
4.10-4.30	Matt Pope	Human tool using behaviour and landscape use in Northern Europe MIS 13 – 3
4.30-4.50	Dave Horne, John Whittaker, Steve Brooks & Russell Coope	Hoxnian palaeotemperature estimates
4.50-5.00	Questions	

Friday 9th April

Chair: Name

10.00-10.20	Chris Stringer	Neanderthal origins and evolution
10.20-10.40	Beccy Scott	The early Middle Palaeolithic of north-west Europe
10.40-11.00	David Herisson & Jean-Luc Locht	Overview of the early Middle Palaeolithic site of Therdonne, northern France
11.00-11.10	Questions	

11.10-11.40   Coffee

Chair: Name

11.40-12.00	Jean-Luc Locht	The environment and chronostratigraphy of human occupation during the last glacial/interglacial cycle in north-west Europe
12.00-12.20	Pierre Antoine	Recent work at the MIS 5e site of Caours, northern France
12.20-12.40	Peter Hoare et al.	The origin, age and significance of the small interglacial basin at Wing, Rutland
12.40-12.50	Frank Wenban-Smith	Early Devensian (MIS 5) occupation at Dartford, southeast England
12.50-1.00	Questions	

1.00-2.00   Lunch

Chair: Name

2.00-2.20	Tom Higham & Roger Jacobi	Dating the Devensian
2.20-2.40	Danielle Schreve	Lateglacial environments: new evidence from Ebbor Gorge, Somerset
2.40-3.00	Mark Lewis	Palynology of hyaena coprolites from British Pleistocene sites
3.00-3.10	Questions	

3.10-3.40   Tea

Chair: Name

3.40-4.00	Richie Abel	Computed tomography of flint, fauna and flora: A beginners guide to the revolution
4.00-4.20	Silvia Bello	Testing evidence of nutritional cannibalism at Gough's Cave (Somerset, England, 14,700 cal BP).
4.20-4.40	Mark Ruddy	Time and place in fossil small mammal assemblages: a morphological perspective
4.40-4.50	Questions	

4.50-6.30   Wine reception

Public Day Conference

Saturday April 10th:

Chair: Name

10.00-11.00 Alice Roberts Notes from a small island

11.00-11.30 coffee

Chair: Name

11.30-12.30 Chris Stringer Early humans and the fossil record
12.30-1.30 Adrian Lister Of mammoths and men

1.30-2.30 Lunch

Chair: Name

2.30-3.30 Wil Roebroeks Ancient humans in Britain from a European perspective

3.30-4.00 Tea

Chair: Name

4.00-5.00 Phil Gibbard One million years of Britain's island heritage

Abstracts

Computed tomography of flint, fauna and flora: A beginners guide to the revolution.

Richard L. Abel

Department of Mineralogy, The Natural History Museum, London, UK.

The scientists taking part in the AHOB project are attempting to reconstruct the past lives of ancient humans. To achieve this objective the group has carried out qualitative and quantitative studies of human remains along with associated flint artefacts, fauna and flora. In 2009 AHOB approached the micro-computed tomography (CT) unit at the Natural History Museum to determine whether the technique might be useful. Micro-CT is a non-destructive radiographic imaging modality for producing 3D computer models of objects based on the density distribution of materials (or phases), as measured by x-ray transmission. The models can be rendered with lights, false colours and perspective to create “virtual” 3D specimens. The “virtual” specimens can be digitally manipulated and dissected on a computer to reveal internal structure and organization. The resolution of the data sets is typically between 5-125µm so the scans can be used to make detailed observations or collect accurate morphometric data.

Although micro-CT will never replace studies of real material virtual specimens will become increasingly useful in archaeology and palaeoanthropology. The presentation will demonstrate that micro-CT is a useful technique for visualising and measuring a wide variety of natural materials including rock, fossils, teeth, bones and shell. Virtual models of museum specimens, including flint artefacts, fauna and flora, will be used to explain how micro-CT will be useful for meeting some of the phase three AHOB project objectives.

Recent work at the MIS 5e site of Caours, northern France

Pierre Antoine¹, Jean-Luc-Locht², Nicole Limondin-Lozouet¹, Patrick Auguste³ & Julie Dabkowski¹

¹ Environnements quaternaires. Dynamiques naturelles et anthropisation, Laboratoire de Géographie physique, UMR 8591 CNRS-Univ. Paris I 8591, pl. A. Briand, F-92195 Meudon Cedex France, E-mail : Pierre.Antoine@cnrs-bellevue.fr, limondin@bellevue.cnrs-bellevue.fr

² Institut National de la Recherche en Archéologie préventive (INRAP), 517 rue Saint-Fuscien 80 000 Amiens, E-mail : jean-luc.locht@inrap.fr

³ CNRS FRE 3298 CNRS Géosystèmes, Bât. SN5, USTL, 59655 Villeneuve d'Ascq Cedex. Patrick.Auguste@univ-lille1.fr

In 2002, new investigation lead on the tufa deposits of the River Somme basin have allowed the discovery of an exceptional Eemian tufa sequence at Caours including several *in situ* Palaeolithic levels (Antoine et al., 2006). The tufa formation, overlying a low terrace, is composed by incrusted vegetal remains and travertine concretions (stromatoliths) passing through typical fluvial tufa

faces with oncolithic sands and large scale cross beddings in the direction of the present day valley. The tufa sequence and the upper part of the underlying fluvial silts and marshy soil have provided an abundant malacological fauna that allowed to evidence the initial phases of the Eemian interglacial, followed by the climatic optimum. The lower part of the tufa includes two organic horizons that have provided numerous large mammals remains ($\pm 10\ 000$) and rodent contemporaneous of the interglacial optimum. Within the base of the sequence, several Palaeolithic layers have been discovered *in situ* in association with interglacial large mammal remains showing evidences of human operation (systematic breaking of long bones and cut marks). The archaeological levels discovered at Caours thus represent a unique example of Human occupation during the Last Interglacial optimum in Northern France and Europe. During the last archaeological campaigns (2006-2009) numerous new results have been produced by palaeoenvironmental, dating and archaeological approaches. The main points that will be developed in the presentation are the followings:

- Full transect (drilling) from the terrace to the present day valley showing for the first time a continuous record of the last two glacial interglacial cycles in the Somme terraces system.
- New dating results from U/Th (TIMS / stromatoliths) and TL from burned flints confirming the allocation of the archaeological layers to the Eemian optimum (5e) at 123 ± 3 ka (11 dates).
- First results from the petrographic analysis (thin sections from tufa samples)
- Confirmation of the occurrence of four distinct Palaeolithic levels separated by sterile deposits and evidencing of numerous connexions between the flint artefacts from distribution maps of the various levels.
- Discovery of concentrations of burned flints and bone fragments in level 4 (fire places)
- Differentiation between the faunal assemblages of the various layers. Confirmation that Caours corresponds to a full butchery site (numerous *in situ* percussion flakes from bones, selection of animals, systematic marrow extraction).

After five years of archaeological excavations Caours appears now as one of the most complete and well preserved Palaeolithic site in Europe for the Eemian optimum and allows to demonstrate that Neanderthal was fully adapted to forested and a temperate climate. New archaeological excavations and an approach for the preservation of the site are planned for 2010.

References:

- ANTOINE, P., LIMONDIN-LOZOUET, N., P. AUGUSTE, P., LOCHT, J.L., GHALEB, B., REYSS, J.L., ESCUDÉ, E., CARBONEL, P., MERCIER, N., BAHAIN, J.J., FALGUERES, C. & VOINCHET P. (2006) - Le tuf de Caours (Somme, Nord de la France): mise en évidence d'une séquence de tufs calcaires eemiens et d'un site paléolithique associé. Quaternaire, 17 (4), 281-320.
- DABKOWSKI, J., CHAUSSÉ, C., ANTOINE, P., LIMONDIN-LOZOUET, N., CARBONEL, P. Les microfaciès du tuf calcaire Eemien (MIS 5e) de Caours (Somme): Eléments d'analyse paléoécologique du dernier interglaciaire. Quaternaire (sous-presse).

Testing evidence of nutritional cannibalism at Gough's Cave (Somerset, England, 14,700 cal BP).

Silvia M. Bello

Department of Palaeontology, The Natural History Museum, Cromwell Road, London SW7 5BD, UK.
Email: s.bello@nhm.ac.uk

Evidence of nutritional cannibalism is hard to demonstrate through osteological analyses, mainly because the presence of cut-marks on human remains can be associated to butchery activities (with possible consumption of the body), but also with other ritual practices (such as defleshing, without consumption of the body).

Human remains have been recovered at Gough's Cave (Somerset, England, ~ 14,700 cal BP), in association with a rich late Pleistocene fauna and Upper Palaeolithic artefacts. Several human and non-human remains showed modifications in the forms of cut-marks, percussion marks and breakages.

For the present study, a full re-assessment of the distribution, frequencies and micromorphological characteristics of modifications observed on human remains was carried out. The aim was to reconstruct the sequence of human carcasses reduction as evidenced by the osteological assemblage and to suggest plausible interpretations for such treatments. Particular attention was devoted to the treatment of cranial remains. Overall, the cranial elements were extensively cut-marked, poorly fragmented and lacking of burning damages. The similarities of modifications on human and animal remains at Gough's Cave seem to indicate similar butchering technique. The type and frequency of modification also point towards a functional exploitation of the body elements for nutritional purposes.

Sedimentology and palaeoenvironments of the Wroxham Formation: The geological context of the earliest humans in Britain

Ian Candy¹, Jonathan Lee², Gareth Tye¹ & Rene Barendregt³

¹Department of Geography, Royal Holloway, University of London, Egham, Surrey, TW20 0EX

²British Geological Survey, Keyworth, Nottingham, NG12 5GG

³ Department of Geography, The University of Lethbridge, 4401 University Drive, Lethbridge, Alberta, Canada, T1K 3M4

The Quaternary shallow marine deposits of Eastern England (referred to as the 'Crag' sequence) contain an important record of changing climates and landscapes over the Late Pliocene through to early Middle Pleistocene. The youngest unit in the 'Crag' sequence is the Wroxham Formation, a series of shallow marine/tidal gravels, sands, silts and clays that reflect sediment accumulation during the Early and early Middle Pleistocene (Rose et al., 2001). During this period the major river systems of the region (the proto-Thames and Bytham) were supplying large amounts of coarse-grained sediment into the 'Crag' Basin (Rose et al., 2001). This unit is vital to our understanding of early human occupation in Britain as many important Early Palaeolithic sites occur in association with Wroxham Formation deposits. In many cases artefacts have been recovered either from deposits of the Wroxham Formation itself or from terrestrial deposits that are interbedded with these shallow marine sediments. In this presentation we discuss the stratigraphy and sedimentology of the Wroxham Formation with the aim of increasing our understanding of human occupation during this period. In particular this talk will focus on three main areas: firstly, the stratigraphy and palaeogeography of the Wroxham Formation and its relationship to tectonic processes and climate change; secondly, the palaeoclimatic record of the Wroxham Formation and

its significance to climate forcing during this period and finally, the evidence for early Human activity in Wroxham Formation sediments together with the relationship of the known archaeology to the reconstructed palaeogeography, landscape and palaeoclimate of the time.

References:

- Rose, J., Moorlock, B.S.P., Hamblin, R.J.O. 2001. Pre-Anglian fluvial and coastal deposits in Eastern England: lithostratigraphy and palaeoenvironments. *Quaternary International*, 79, 5-22.
-

Experimental Investigations into Site Formation Processes and the Earlier Palaeolithic Record

Wei Chu

Dep. Archaeology, University of Reading, Reading Whiteknights, PO Box 217, Reading, Berkshire, RG6 6AH.

This project explores the taphonomy of reworked stone tool assemblage formation of the Lower and Middle Palaeolithic periods in northern Europe. The approach taken here is experimental in both fluvial and terrestrial settings, studying the dispersal (transport, burial) and modification (breakage, abrasion) of replica lithic artifacts such as débitage scatters, cores, and core tools and bifaces. These are related to key variables including river types, channel morphology, sediment loads, and flow velocity, and bedrock types, vegetation types and slope morphology. Statistical modeling will be used to predict patterns in artifact representation and dispersal, and the time- and space-lags between artifact discard and assemblage formation.

The Palaeolithic archaeology of the Solent River as represented in the collections of John Bernard Calkin.

Robert J. Davis

Department of Archaeology, University of Reading, Whiteknights, PO Box 217, Reading, Berkshire, RG6 6AH.

The Pleistocene gravels of the Solent River and its tributaries have produced a vast archaeological record that documents the Lower and Middle Palaeolithic occupation of southern Britain. The sequences of river terraces provide a relative chronological framework in which broad changes in lithic technology and the character of Palaeolithic occupation can be modelled. However the nature of secondary context archaeology and its recovery has created a number of biases that may skew the apparent spatial and temporal distribution of Palaeolithic occupation, including differential preservation of gravel bodies, the relative frequency of exposure of gravels through

quarrying and urban expansion, and the activities of antiquarian collectors. Further complications are presented by the uncertainty or absence of contextual information associated with some of the assemblages.

The current research has focused on the activities of a single collector, John Bernard Calkin, for whom the geographical and temporal boundaries of his work are known, and who also maintained detailed contextual records. His collections make up 25% of the total handaxe record for the Bournemouth area, one of the major concentrations of Palaeolithic findspots in the Solent, where terrace gravels preserve the evolving courses of the Solent River, the Stour, and their confluence. Terraces are numbered from 1 to 13, with 1 being the lowest and therefore the youngest. The differential exposure of gravels from each terrace as a result of quarrying and urban expansion are quantified for the period that Calkin was active to enable assessment of the variation in handaxe densities. Although far from clear, the combined handaxe, quarrying, urbanisation and abrasion data suggests earliest occupation in Terrace 12, with alternating low and high densities thereafter. Terrace 10 is likely to represent a peak in population, with Terrace 8 representing a decline. The low densities found in Terraces 9 and 11 may indicate terrace formation spanning periods when colonisation of Britain was more difficult, although in both cases the low densities may be a result of limited exposures. The increased frequency of very abraded material in the lower terraces suggests a greater contribution of material reworked from higher terraces, adding further support to the suggestion of decreasing population through time.

Terrace 12 is dominated by the assemblages recovered from the gravel pits at Corfe Mullen. The concentration of so many handaxes at a single location when there appears to be a general lack in the rest of the terrace suggests that it may be the location of substantial local human occupation. This is also supported by the significantly reduced number of abraded artefacts, suggesting that a large part of the assemblage has not travelled far. The Corfe Mullen handaxes display a typological and technological homogeneity that is entirely absent from assemblages in the other terraces, with notably less variation in handaxe form. It is unlikely that this is entirely due to reduced assemblage mixing, since the Corfe Mullen assemblages contain artefacts in a variety of conditions. Instead it is suggestive of an increase in the diversity of handaxe form through time.

AAR dating: *Into Africa 2*

Beatrice Demarchi, Mike Buckley, Molly Crisp, Enrico Cappellini & Kirsty Penkman

BioArCh, Depts of Biology, Archaeology and Chemistry, Biology S Block, University of York, P.O. Box 373, York, YO10 5YW, UK

The complete picture of early human evolution and dispersal cannot be understood without a robust and secure chronological framework. Amino acid geochronology is able to span the whole Quaternary and can be applied to a range of common materials which are directly related to the human occupation of an archaeological site.

Mollusc shells, for example, are frequently targeted as the substrate of choice: the exploitation of marine resources by early humans is considered to be one of the most important indicators of “modernity” in human behaviour. Fossil shells are also preserved in sediments which accumulated as a response to global climatic pulses, during the Pleistocene and beyond. In Africa, ostrich

eggshell (OES) is perhaps one of the most common biominerals found in archaeological contexts: early humans used them as water containers, as personal ornament and engraved them as a form of symbolic communication (Textier et al 2010). Therefore, amino acid geochronology has the potential to be widely applicable to the chronology of human evolution, as well as to the geological record.

However, for the use of amino acid racemisation (AAR) as a *reliable* dating tool, analysis of proteins from a closed system within fossils is vital. The intra-crystalline fraction within ostrich eggshell (Brooks et al 1990), and more recently from terrestrial molluscs (Penkman et al 2008), have been found to provide robust closed system protein, allowing significant increases in the resolution and reliability of AAR geochronology.

Our research has focused on building chronological frameworks for the dating of terrestrial and coastal archaeological and geological sites on a wide spatial and temporal scale. Beginning from the Lower Palaeolithic in Northern Europe (Parfitt et al 2005), we are making our way back into Africa: we crossed the Gibraltar Strait, where evidence for the Last Neanderthal occupation has been found, together with their exploitation of marine resources (Stringer et al 2008); we moved down to Morocco, to one of the earliest Aterian sites (Dar es Soltan I) (Barton et al 2009); we tested the environment of the Red Sea and the Bab el Mandab strait (Demarchi et al in review); we are now getting to South Africa, where some of the earliest evidence for modern human behaviour has been found (Marean et al 2007).

Overall, our work has confirmed the potential of the new developments in amino acid chronology for unravelling the complex interactions between early humans and climate occurring during the past. The method is now being extended to a range of different environments and substrates, including some of the earliest Modern Human sites in South Africa.

References:

- Barton RNE et al 2009 OSL dating of the Aterian levels at Dar es-Soltan I (Rabat, Morocco) and implications for the dispersal of modern *Homo sapiens*. *QSR* 28:1914-31
- Brooks, AS et al 1990 Dating Pleistocene archaeological sites by protein diagenesis in ostrich eggshell. *Science* 248, 60-64
- Demarchi et al AAR dating of shell middens: a mound of possibilities. *QI* in review
- Marean CW et al 2007 Early human use of marine resources and pigment in South Africa during the Middle Pleistocene. *Nature* 449:905-8
- Parfitt SA et al. 2005. The earliest humans in Northern Europe: artefacts from the Cromer Forest-bed Formation at Pakefield, Suffolk, UK. *Nature* 438:1008-12
- Penkman, KEH et al 2008 Closed-system behaviour of the intra-crystalline fraction of amino acids in mollusc shells. *Quaternary Geochronology* 3 (1-2), 2-25
- Stringer CB et al 2008 Neanderthal exploitation of marine mammals in Gibraltar. *PNAS* 105:14319-24
- Textier et al 2010 A Howiesons Poort tradition of engraving ostrich eggshell containers dated to 60,000 years ago at Diepkloof Rock Shelter, South Africa. *PNAS* in press

---

Submerged early Middle Pleistocene palaeo-landscapes of the Thames estuary

Justin Dix¹, Fraser Sturt¹, Ian Selby² & Ed Henden³

¹ Archaeology Dep., University of Southampton Avenue Campus Highfield Southampton SO17 1BF.

²The Crown Estate, The Crown Estate. Southampton, United Kingdom

³EMU Environmental Ltd.

A recent Government/Industry funded geological and heritage assessment project has identified an extensive, potentially early Middle Pleistocene, submerged palaeo-landscape in the Outer Thames Estuary. The combined interpretation of bathymetry and sub-bottom data, and a full review of the extant geological and archaeological record, identified c. 3,000 km² of exceptionally preserved palaeo-landscape, interpreted, on a relative stratigraphic basis, as dating from between 600 – 720 kaBP. This landscape is spatially bracketed by the key internationally significant sites of Clacton (to the south) and Pakefield (to the north), a coastline which has produced evidence for the earliest occupation of the British Isles at c. 600 – 700 kaBP. The exceptional level of preservation of this landscape holds great potential for enhancing both our understanding of the earliest occupation of the British Isles and the broader geological changes which have occurred during multiple episodes of sea level transgression and regression. This paper will describe the nature of this palaeo-landscape; the relative chrono-stratigraphical arguments for hypothesising such early dates; and finally ongoing work to establish true chronological constraints on this land surface through a current industry funded exercise.

On the Origins of British Hyaenas

Dodge, D.R., Brown, T., Pettitt, P.B.

Dept Archaeology, Sheffield University, Western Bank, Sheffield S10 2TN, UK

The spotted hyaena *Crocuta crocuta* persisted in the British Isles until ~25,000 BP according to available 14C dates, and it is usually assumed that they became locally extinct during the Last Glacial Maximum and failed to return with mammoth steppe faunas when conditions finally ameliorated. Other extinctions which occurred broadly around the same time frame include the Neanderthals. Key Devensian palaeontological sites for hyaena include Creswell Crags (Derbs/Notts) and Kents Cavern, Devon.

Crocuta crocuta arose during the Middle Pleistocene and the time to the most recent common ancestor of the spotted hyaena mitochondrial DNA (mtDNA) sequences has been estimated at 3.48 myr BP. The spotted hyaena migrated out of Africa three times, of which only two reached Europe; the first at 1.3 myr BP and the second at 360 kyr BP, both of which led to the mtDNA genetic clades B and A respectively. Both of these clades have been found among Upper Pleistocene *Crocuta crocuta* on mainland Europe although the continental source for British hyaenas is currently unknown.

Our aim here is to reconstruct the origin of British *Crocuta crocuta* populations through mitochondrial DNA analysis of dated samples taken from Creswell Crags and Kents Cavern. A further ramification follows: if the Neanderthals and spotted hyaenas were contemporary in the tundras of Devensian Britain, the evolutionary history of the two could be interlinked and the population demographics of hyaenas could be of importance to our understanding of Neanderthal extinction.

Hominid Landscape Use: Resources, rocks and real estate

Helen Drinkall

Dept Archaeology, University of Durham, South Road, Durham DH1 3LE

At the turn of the 19th century Sir John Evans was astonished to find palaeoliths present on chalk, far removed from the traditional river valleys. A hundred years later upland sites are still considered a questionable resource, but could these actually represent key locales in hominins exploitation of the landscape? The oft described monotonous character of the Lower Palaeolithic may result from a single facet of behaviour represented by these lowland, riverine sites. The hypothesis proposes that landscape character and available resources determined the types of activities and artefactual signatures left behind. Therefore approaches focusing on sites in comparable settings may not be representative of the full spectrum of wider landscape choices. It may be the case, as Roberts has suggested for Boxgrove, that the upland sites represent our hitherto missing camps, situated in elevated positions away from the lowland hunting grounds. The research aims to investigate behavioural choices through artefactual analysis of datasets from selected lowland and upland sites, combined with environmental evidence and a GIS approach. This poster presents one aspect of this research, highlighting the importance of the upland record and investigating landscape use via sites from the Chilterns and the North Downs of Kent.

Surface Tomography and Metrology in the Quest to Understand Prehistoric Man

Adrian Evans

Dept Archaeology, University of Bradford, Bradford, West Yorkshire, BD7 1DP, UK

The work illustrates a newly developed method of using laser scanning confocal microscopy (LSCM) to characterise the texture of worn surfaces on stone tools to infer function. It details 1) how the method works; 2) a comparison of the imaging capabilities of LSCM to standard microscopy and scanning electron microscopy; and 3) shows how the use of LSCM with texture analysis methods can successfully differentiate wear produced from using stone tools to work a range of different materials. Application of this technique to prehistoric material should allow us to understand how stone tools were used with a much higher accuracy and consistency than current methods and thus open the door for a better understanding of site function and organisation.

Preliminary results from a recent excavation at the Happisburgh 1 site.

Mike Field

Faculty of Archaeology, Leiden University, P.O. Box 9515, 2300RA Leiden, The Netherlands

A fluvial channel deposit (part of the Cromer Forest-bed Formation) occurs below the modern beach to the south of Happisburgh, Norfolk. In places the channel is overlain by the Happisburgh Till (the lowest member of the Happisburgh Formation). This locality has been called Happisburgh 1.

The discovery of a handaxe in the channel deposits in 2000 prompted a British Museum (BM) team to undertake a small excavation in 2004. The BM excavation recovered a small worked flint assemblage. Analysis of sediment samples suggested cooler conditions at the time of deposition than today. Cut marks on bone indicated butchery had taken place and the presence of *Arvicola* pointed to an age of between 500 to 600,000 years old.

In 2009 a team from Leiden University dug at the Happisburgh 1 site in collaboration with members of the AHOB project. The aim was to expand what was known about the geography of the channel deposits and the stratigraphy at the site, recover more artefacts, and undertake a palaeoenvironmental investigation (with a palaeobotanical bias). Preliminary results from the excavation and laboratory analyses are presented.

The Happisburgh Till / channel contact is probably an unconformity and is positioned just above sea-level. Directly below this contact a laterally discontinuous dark brown silt horizon exists which in places contains many wood fragments. Underlying the dark brown silt and till is a grey sand and silt horizon. In the upper part of the grey sand and silt sequences of fining upwards sediments are present. These may indicate deposition during flood events. After deposition these sediments were distorted possibly by the overlying ice. Approximately 1.3 m below sea-level a yellow orange coarse sand with clasts occurs and this may represent the bottom of the channel.

Despite an intensive sieving operation few vertebrate remains were recovered. However, the sediments yielded plant macrofossils and microfossils (pollen and spores). Initial results show that the grey sand and silts were deposited under brackish conditions because taxa such as *Salicornia* and *Chenopodiaceae* are well represented as well as Foraminifera. Palynological data show a coniferous forest consisting of *Pinus*, *Picea* and some *Abies*. *Carpinus* is recorded and traces of other thermophilous tree taxa are also present (*Quercus*, *Ulmus*, *Corylus*). Exotic taxa represented include *Azolla filiculoides* and the extinct ancestor of the Kiwi fruit *Actinidia faveolata*. The palynological assemblage from the dark brown silt with wood fragments also shows that a *Pinus* and *Picea* coniferous forest prevailed at the time of deposition. However, the plant macrofossil assemblages from this horizon indicate deposition under freshwater conditions with aquatics such as *Callitrichie*, *Lemna*, and *Stratiotes aloides* represented.

The top part of the grey sand and silt horizon yielded a relatively large number of unprepared core technology artefacts (thin flakes and multi-platform cores). Based on the refitting of some of the very well preserved flakes it is probable that the assemblage is in primary context.

The preliminary results suggest hominin activity at the margins of an estuary probably towards the end of an interglacial stage. The BM excavation concluded that deposition took place at the end of the Cromerian Complex, but the *Actinidia faveolata* find makes an age determination difficult because this taxon has only previously been recorded from Early Pleistocene deposits in the SE Netherlands.

Work on the Happisburgh 1 site is ongoing and another field season is planned in 2010.

Dating the Devensian

Tom Higham¹ and Roger Jacobi†

¹ Oxford Radiocarbon Accelerator Unit, University of Oxford, Dyson Perrins Building, South Parks Road, Oxford OX1 3QY, UK

A reliable radiocarbon chronology is crucial in order to develop a proper understanding of the Middle and Upper Palaeolithic of the British Isles. We have worked over the last 10 years to improve the application of radiocarbon to the period, by redating material previously dated which we suspected to be problematic using improved methods of dating. At the Oxford Radiocarbon Accelerator Unit (ORAU) we have developed aspects of our pre-treatment chemistry, particularly the purification of bone collagen using ultrafiltration. When comparing the ultrafiltered results with previously determined samples of the same bone from our laboratory, and other laboratories, the results in many cases are quite different. When ultrafiltration is used, the dates are often older, and we consider, more accurate due to increasingly effective contaminant removal.

In this talk details of further methodological improvements will be described, and some aspects of the emerging chronology for some of the key sites in the British Isles and continental Europe will be outlined. This will include the dates and modelling of the Middle to Upper Palaeolithic levels at Kent's Cavern, Torquay, in which the important human maxilla is located, and the dating of the leaf-points discovered in 2000 at the site of Grange Farm, Glaston (Rutland) and therefore part of the wider Lincombian-Ranisian-Jerzmanowician techno-complex.

Palaeolithic Archaeology of the Solent River: Human Occupation in its Stratigraphic Context

Marcus Hatch

Dept Geography, Queen Mary University, University of London, Mile End Road, London, E1 4NS, U.K.

The Solent River was the largest river of southern England during the Quaternary Period and a major gateway for early human populations entering Britain. Abundant early Palaeolithic artefacts, notably handaxes, are found in the gravel terraces that the river left behind. The archaeology of the Solent River region, comparable in importance to the River Thames, could shed light on issues such as the first appearance of hominins in Britain, technological change and innovation, and population change as Britain became an island. The main aim of the project is to improve understanding of the nature and dating of this immense archaeological resource.

My research will focus on the development of the Solent River system and its contained archaeology through the investigation of terrace sediments. Existing modelling of the Solent

terrace stratigraphy will be critiqued via a comprehensive review of the region's borehole record and new data collection. Correlation issues relating to terrace deposits in different parts of the system will be addressed, with fieldwork at key sites enabling a re-assessment of current interpretations of the region's stratigraphic record. The use of optically stimulated luminescence (OSL) dating on key gravel aggradations will establish a chronology for the terrace sequences. The project's development of a new Solent River chrono-stratigraphic framework will significantly improve the potential to understand changes in the archaeological record of the Solent region.

Overview of the early Middle Palaeolithic site of Therdonne, northern France

David Hérisson¹ & Jean-Luc Locht²

¹ Laboratoire HALMA-IPEL, UMR 8164, Université de Lille 1, France

² INRAP, 517 rue Saint-Fuscien, Amiens, France

At the end of MIS 7, between 170-190 ky BP (TL determination: 178 +/- 11 ky BP), hominins settled at the foot of the tertiary hillside at Therdonne (Oise, France). Located only four kilometers from the later Middle Palaeolithic site of Beauvais "La Justice", the site of Therdonne offers the same advantages in terms of location. The excavation began in 1999, and revealed an exceptionally well-preserved archaeological layer (N3). This communication is intended to present an overview of the N3 occupation. The context of the discovery and the excavation will be presented, as well as the chronostratigraphic framework of the site, and the first results from analysis of the lithic industries and hearths. The evidence from the site is placed within the context of early Middle Palaeolithic sites, which are, as yet, poorly dated. The N3 occupation therefore represents a rare example of a well-dated Saalian occurrence from Northern France.

The origin, age and significance of the interglacial basin at Wing, Rutland

Peter Hoare¹, Steve Brooks², Russell Coope³, Mark Lewis⁴, Simon Lewis⁵,
Simon Parfitt^{4,6}, Angela Self², John Whittaker^{4,7}

¹ School of Geosciences, The University of Sydney, Sydney, New South Wales 2006, Australia
(pgh@ventifact.co.uk)

² Department of Entomology, The Natural History Museum, Cromwell Road, London, SW7 5BD, U.K.

³ School of Earth Sciences, University of Birmingham, Edgbaston, Birmingham, B15 2TT, U.K.

⁴ Department of Palaeontology, The Natural History Museum, Cromwell Road, London, SW7 5BD, U.K.

⁵ Department of Geography, Queen Mary, University of London, Mile End Road, London, E1 4NS, U.K.

⁶ University College London, 31–34 Gordon Square, London, WC1H 0PY, U.K.

⁷ School of Ocean and Earth Science, University of Southampton, National Oceanography Centre, European Way, Southampton, SO14 3ZH, U.K.

An earlier study at Wing identified a small, closed, bedrock basin, roughly circular in plan, locally steep-sided and believed to result from glacial erosion. Infilling of the basin was said to have begun in Ipswichian Ip IIb and to have ended during the early Devensian (Hall 1980). Wing is significant, therefore, in providing one of very few records of the second part of this interglacial. It was cored again in September 2009 in the course of a wide-ranging evaluation of MIS 7 and 5e sites in Britain (Lewis *et al.*, forthcoming). We report here on preliminary results from the examination of these deposits.

The recovery of beetles, ostracods, chironomids and fish remains from the sedimentary infill, though few in number and fragmentary, represents a marked increase in the range of material reported by Hall (1980). The beetles indicate that the local ecology was predominantly that of a swamp with shallow ponds amongst reed beds; open habitats, some dry, others moist, lay nearby. A temperate climate is recorded by the beetles in the older sediments. There are few sites against which to compare this fauna; contrasts with the earlier part of the classical Ipswichian interglacial may reflect different parts of the same stage. The beetles indicate a subsequent rapid deterioration to tundra conditions.

The geometry of the basin, and its regional setting, suggest that it developed by cambering, gulling, sagging and bulging of ‘competent’ and ‘incompetent’ beds in the subjacent Jurassic succession. Initiation of the basin post-dates the most recent glaciation of the district and, since the early part of the interglacial is missing, may have begun part way through the warm stage.

References:

- Hall, A.R. 1980. Late Pleistocene deposits at Wing, Rutland. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London* B289, 135–164.
Lewis, S.G., Ashton, N.M. & Jacobi, R.M. Forthcoming. Testing human presence in the Ipswichian: a review of the British evidence. In Ashton, N.M., Lewis, S.G. & Stringer, C.B. (eds) *The Ancient Human Occupation of Britain*, Elsevier, Amsterdam.
-

Hoxnian palaeotemperature estimates

Dave Horne¹, Steve Brooks², Russell Coope³, John Whittaker²

¹ Department of Geography, Queen Mary, University of London, Mile End Road, London, E1 4NS, U.K.

² Entomology department, The Natural History Museum, Cromwell Road, SW7 5BD London, UK

³ Department of Geography, Royal Holloway, University of London, Egham, Surrey, TW20 0EX, UK

The Stratotype Hoxnian Interglacial lake sediments at Hoxne (Strata D, E and F), correlated with Marine Isotope Substage 11c, are overlain by a cold-climate interval represented by the so-called “Arctic Bed” (Stratum C; correlated with MIS 11b), followed by a cold-temperate interstadial

interval (Stratum B, fluvial deposits) correlated with MIS 11a. The lacustrine interglacial deposits (Strata E and F) are capped by a peat (Stratum D) representing a drying-up of the lake and the encroachment of terrestrial vegetation; reworked sediment and organic material in the overlying deposits indicate a hiatus between Stratum D and the return to lacustrine deposition in Stratum C. Archaeological evidence of human occupation is confined to the post-Stratum C fluvial sediments (Strata B1 and B2) and the overlying alluvial silts (Strata A1 and A2). New palaeotemperature estimates based on three invertebrate groups (beetles, chironomids and ostracods) confirm that Stratum C was a cold interval sandwiched between warm intervals and indicate an earlier cold episode in Stratum F, suggesting that lake deposition may have begun towards the end of the MIS12 (Anglian) late-glacial interval. In Stratum F, wide ranges of possible January temperatures indicated separately by beetles and ostracods only overlap in the narrow range -10 to -9°C, demonstrating the facility of the multi-proxy approach for greater precision; a July range of +10 to +12 °C indicated by beetles falls within a much wider range obtained from ostracods. No beetle palaeotemperature estimates could be obtained from Stratum E but chironomid results for July (+17 to +21°C) fall within wider ranges indicated by ostracods, consistent with a full interglacial climate slightly warmer than that of today. Stratum D January and July estimates (beetles only) suggest slightly cooler interglacial climate similar to today. In Stratum C, beetle, chironomid and ostracod estimates are all consistent with summer temperatures substantially colder than today; however, the beetles indicate that July temperatures did not exceed 11 °C, while the chironomids give minimum values at least a degree higher, a discrepancy that might be at least partly due to lack of exact equivalence in sampling. Similar discrepancies between beetle and ostracod estimates at some levels may also be explainable by reworking of certain ostracod taxa from exposed marginal deposits of the larger, interglacial lake into the smaller Stratum C lake. According to the beetles, January temperatures did not rise above -10 °C; the corresponding ostracod data, while very wide-ranging, are not inconsistent with this and hint at a more complex structure in the Stratum C climate record: a more stable early phase followed by an interval of greater fluctuations and colder winter extremes. A combination of ostracod palaeoecology and oxygen stable-isotope analyses of ostracod shells suggests (tentatively) colder conditions in the upper part of Stratum C, possibly accompanied by a change in effective moisture. In Stratum B only relatively broad-ranging ostracod-based estimates have been obtained, which nevertheless indicate at least a slight warming compared to Stratum C and are consistent with the climatic amelioration suggested by mammalian and fish fauna. These results demonstrate the potential value of the multi-proxy approach but also highlight the need for rigorous comparative testing of the methods and more precisely coordinated sampling.

Mapping the human record in the British early Palaeolithic: evidence from the Solent River system

R. Hosfield¹ & N. Ashton²

¹ Department of Archaeology, University of Reading, Whiteknights, PO Box 217, Reading, Berkshire, RG6 6AH, UK

² The British Museum, Franks House, 38-56 Orsman Road, London N1 5QJ, UK

The lithic record from the Solent River and its tributaries is re-examined in the light of recent interpretations about the changing demography of Britain during the Lower and early Middle Palaeolithic (Ashton & Lewis 2002). Existing models of the terrace stratigraphies for the Solent River and its tributary streams are briefly reviewed and the corresponding archaeological record (specifically handaxes) for each terrace is assessed to provide first appearance estimates and models for the changes in human occupation through time. The Bournemouth area is presented as a short case study examining the effects of quarrying and urbanisation on collection histories and on the biases it introduces to the archaeological record. In addition, the effects of reworking of artefacts from higher into lower terraces are assessed, and shown to be a significant problem in the Solent River system.

Although there is very little absolute dating available for the Solent area, a cautious interpretation of the results from these analyses would suggest a pre-Marine Isotope Stage (MIS) 12 date for the first appearance of humans, a peak in population between MIS 12 and 10, and a decline in population during MIS 9 and 8. This record is comparable to the earlier part of the Middle Thames record as modelled by Ashton & Lewis (2002). Owing to poor contextual data and small sample sizes, it is not clear when Levallois technology was introduced in the Solent. The latter part of the record is therefore contrasted to that from the Thames Valley, and also considered with reference to other handaxe-dominated MIS 9/8/7 sites from the west of England (Broom and Harnham). It is suggested that changes and regional variations in the palaeogeography of Britain might have contributed to differences in the archaeological records from the Solent and Thames regions, and reference is made to the progressive impact of uplift/subsidence in the southern North Sea Basin and the English Channel upon land connections to the continent over the course of the Middle Pleistocene.

«Tranchet Blow» technique, and *curation* of hand axes during the Lower Palaeolithic: New observations from Boxgrove – Q1B site.

Mathieu Leroyer

Université de Paris 1 – Panthéon Sorbonne, Equipe « Ethnologie préhistorique », UMR 7041 – ArScan, Maison René Ginouvès, 21, allée de l'Université, F-92023, Nanterre Cedex, France.

In our poster, we question the relevance of the ‘tranchet blow’ as a specialized re-sharpening technique of the acheulean hand axes from Boxgrove – Q1B site (500 Kyrs BP). For some decades, an increasing effort has been done to explain the specific role possibly played by hand axes in the subsistence of the first hominids that colonized northern Europe. It is supposed hand axes provided some advantages compared to more simple implements as flake tools. Among other hypothesis, a very popular one is that hand axes were long lasting tools, used by hominids in their moves and intensively re-sharpened. As an extension of this theory, it has also been suggested that hand axes discard at different stage of their exhaustion could explain the important variability in their size and shape. Since size and overall shape of hand axes are also too obviously related to variations in initial blanks properties, these attributes are not sufficient to validate the ‘reduction hypothesis’. It comes to the conclusion that biface re-sharpening is more likely to be demonstrated by other kind of evidences, like specific knapping procedures. Following

observations done by Cornford at La-Cotte-de-Saint-Brelade, ‘tranchet blow’ technique tends to establish itself in prehistorian common knowledge as a ‘specialized re-sharpening technique’. Nevertheless, too few studies have tempted to replace this technique in the reduction sequences of acheulean handaxes. These sequences are deduced from the overlapping of flake removals. Such study has been carried out by us on Boxgrove hand axes. Tranchet blow was very frequently done at the tip of these hand axes, creating a transverse cutting edge. The key concern was to verify if the technique occurred at the moment expected for a re-sharpening : at the very-end of the reduction. However, our observations allow us to maintain that it was often followed by extensive reduction led by more ‘conventional’ retouch on the lateral margins and sometimes even at the butt of the hand axe. Economical and typological implications of these results are discussed.

Dans notre poster, nous nous interrogeons sur la pertinence de la technique du ‘coup de tranchet’ en tant que technique spécialisée de raffûtage des bifaces acheuléens de Boxgrove (500 Kans av. le présent). Depuis plusieurs décennies, un effort constant a été fourni pour expliquer le rôle particulier ayant pu être joué par les bifaces dans la subsistance des premiers hominidés qui ont colonisé le Nord de l’Europe. On suppose en particulier que les bifaces présentaient quelques avantages comparé aux outils plus simples comme les outils sur éclat. Une hypothèse populaire considère que les bifaces étaient des outils à usage prolongé, utilisés par les hominidés lors de leur déplacement et intensément raffûtés. En complément de cette théorie, il a été proposé que l’abandon de ces bifaces à différents stades de leur exhaustion puisse expliquer l’importante variabilité de leurs formes et de leurs dimensions. Dans la mesure où la forme et la dimension des bifaces sont également trop clairement conditionnées par la forme et la taille du bloc de départ, ces attributs ne sont pas suffisants pour valider l’hypothèse du raffûtage. Cela conduit à la conclusion que le raffûtage doit être démontré au travers d’autres indices, comme des techniques de taille spécifiques. Suite aux travaux de Cornford à la Cotte-St-Brelade, la technique du ‘coup de tranchet’ tend à s’imposer dans l’opinion général des préhistoriens comme une technique spécialisée de raffûtage. Cependant trop peu d’études ont tenté de replacer cette technique dans les séquences de façonnage des bifaces acheuléen. Ces séquences sont déduites du recouplement des négatifs d’enlèvements entre eux. Une étude de ce type a été entreprise par nous sur les bifaces de Boxgrove. Les coups de tranchets ont été très souvent pratiqués sur la pointe de ces bifaces créant un tranchant transversal. La question centrale était de vérifier si cette technique intervenait au moment attendu pour un raffûtage : à la toute fin du façonnage. Nos observations nous autorisent toutefois à affirmer qu’elle est souvent suivie par une réduction importante conduite par le biais d’une retouche plus conventionnelle, à partir des longs cotés et parfois même de la base. Les implications typologiques et économiques de ces résultats sont discutées.

Palynology of hyaena coprolites from British Pleistocene sites

Mark D. Lewis

Department of Palaeontology, The Natural History Museum, Cromwell Road, London SW7 5BD, UK.
Email: mark.lewis@nhm.ac.uk

Spotted hyaena (*Crocuta crocuta*) coprolites from four British Pleistocene sites were analyzed for pollen content. At the two open sites the palynology was compared to that of the surrounding sediments. The results provide palynological data, supported by other lines of evidence, enabling some reconstruction of environments as well as providing insights into the taphonomic complexities of incorporation of pollen into coprolites. Pollen presence and preservation appear to be closely related to mammalian behaviour and post-depositional processes. Age does not seem to be a significant factor as samples from two of these sites are amongst the earliest known from the Pleistocene to provide viable pollen counts.

The Ancestral River Thames in Norfolk: palaeogeography and human presence

Simon Lewis¹, Peter Hoare², Chris Halls³, Nick Ashton⁴, Simon Parfitt^{5, 6}

¹ Department of Geography, Queen Mary, University of London, Mile End Road, London, E1 4NS, UK (S.lewis@qmul.ac.uk)

² School of Geosciences, The University of Sydney, Sydney, New South Wales 2006, Australia

³ Department of Mineralogy, The Natural History Museum, Cromwell Road, London SW7 5BD, UK

⁴ Department of Prehistory and Europe, The British Museum, 38–56 Orsman Road, London, N1 5QJ, UK

⁵ Department of Palaeontology, The Natural History Museum, London SW7 5BD

⁶ Institute of Archaeology, University College London, 31–34 Gordon Square, London, WC1H 0PY, UK

The Early and early Middle Pleistocene landscape of eastern England, in particular the course of major rivers prior to the Anglian (MIS 12) glaciation, remains the subject of much debate. Following the recognition of extensive spreads of sands and gravels of Thames origin in East Anglia (the Kesgrave sands and gravels) it was suggested that the earliest route for the pre-diversion River Thames was northeastwards from the Vale of St Albans through Hertfordshire, Suffolk and into Norfolk. More recent reconstructions have proposed a more southerly route for the River Thames that did not extend into Norfolk. One of the key pieces of evidence in this debate is the occurrence of a distinctive suite of erratic lithologies that can be attributed to a Thames origin. This suite includes Lower Greensand chert from the Weald, Hertfordshire ‘Puddingstone’ and acid igneous lithologies which are widely held to have their ultimate source in the Palaeozoic rocks of north Wales. Recent field work at Happisburgh, in northeast Norfolk, has revealed a sequence of fluvial and estuarine deposits, including gravelly units. Clast lithological analysis and inspection of a large number of ‘over-sized’ clasts retained from field sieving of several tonnes of these gravels have enabled a suite of erratic lithologies to be identified which are compatible with that from the pre-diversion River Thames. This necessitates a re-evaluation of the palaeogeography of the River Thames during the Early and early Middle Pleistocene and, in turn, has implications for the reconstruction of the landscape that was occupied by the earliest human occupants of Britain.

Environmental tolerances of the earliest occupants of Europe: a review of the Leiden workshop and implications for future research

Kathy MacDonald

Faculty of Archaeology, Leiden University, P.O. Box 9515, 2300RA Leiden, The Netherlands

Given the relatively extreme climate influenced by location at high northern latitudes and proximity to the Atlantic Ocean, the north-west region of Europe provides an interesting case study for hominin colonization and environmental tolerance. The discoveries from the Cromer Forest-bed Formation have demonstrated that hominins were present in this region surprisingly early, and opened our eyes to what may be found elsewhere in Europe. In addition, the chronology and environments of hominin occupation are known in increasing detail particularly in the UK for the period after c. 600,000 years ago. A workshop held in Leiden in May 2009 focused on the chronology and environments of the late Early and early Middle Pleistocene period, and aimed to address the implications of the chronological and environmental evidence for hominin environmental tolerance and colonization of northern Europe.

The workshop raised many interesting ideas and questions which merit further investigation. Here I will outline and develop points from the workshop relating specifically to the archaeological record, which address three key research questions. First, given the surprisingly early discoveries in East Anglia, should we expect to find equally early sites elsewhere in northern Europe? Which deposits would be worth surveying with this in mind? Secondly, was early colonization successful, leading to continuous occupation? Third, in what environmental conditions did hominins live in NW Europe in the early Middle Pleistocene, and what does this imply in terms of hominin behaviour? Based on this review, I will highlight problems and prospects for future research on hominin colonization and environmental tolerance in NW Europe.

Experimental knapping and butchery: replicating Boxgrove

Andreu Ollé, Paola García, Josep M. Vergès, Miquel Guardiola, Jaume Guiu, Núria Geribàs, Isabel Cáceres, Montse Esteban, Palmira Saladié, Jordi Rosell, Jordi Mestre and Mark B. Roberts

This paper presents the ongoing results of a research project devoted to the analysis of some basic processes in the subsistence strategies of early Middle Pleistocene hominins. Experimentation is utilised as a common procedure to gain competence and direct experience in activities regularly practised during the Palaeolithic: namely, knapping and butchery. The dual purposes of the research were to provide a better understanding of the excavated archaeological record and to validate or reject hypotheses resulting from the study of these excavated assemblages. Specifically, the project team carried out the experimental reproduction of a series of large flint cutting tools or handaxes, based on examples recovered from the Acheulean site of Boxgrove in

West Sussex, UK. The tools were then subsequently used in a series of monitored and recorded butchery experiments; the resulting traces of the butchery on both the lithics and the bones have been described, quantified and studied.

The replication of lithic artefacts and specifically handaxes and cleavers, has been traditionally used to aid interpretation of the archaeological record in terms of technology and typology. The first studies carried out by the authors focussed on the applicability of recording the controlled replication of these large and relatively complex tools, followed by experiments with variables such as the type of hammer utilised and the status of the primary raw material to be knapped. The experiments focused on the reduction process and sequence required to produce Boxgrove-type handaxes, using the procedures elucidated from the archaeological record; the raw materials used were flint nodules eroding out of mass movement Chalk gravels at the site. The final goal of the experiments was to correctly weight the variables required to produce the handaxes; these included the dimensions and shape of the original nodule, the type of hammer used and the reduction strategy employed by the knappers. The experimental knapping by a team with varying degrees of experience in handaxe manufacture proved invaluable in gaining insights into the Acheulean *chaînes opératoires*.

The second part of the analysis was to ascertain the use or uses of the tools by their original creators. Although the function of large cutting tools is a recurrent topic in the study of Acheulean lithic assemblage, in fact little specific work has been done on functional analyses. Those that have been undertaken have been from the perspective of evaluation of tool effectiveness, simple technological experiments, and comparative ethnological studies. Direct approaches to the study of function such as use-wear analysis and residue studies have only been patchily applied to handaxes.

The few use-wear studies available point to butchery being the main function of this class of artefacts; this point has been attested to both by work at Boxgrove and some other European sites. This project aims to greatly increase the quantity of experimental data especially butchery specific use-wear traces, which might then be utilised to further support the butchery hypothesis. It is also proposed to utilise the experimental butchery programme to examine the applicability of combining zooarchaeological and use-wear analyses to discern the different stages of the butchery process such as skinning, evisceration, dismemberment and defleshing, and to link these to data generated from the archaeological record.

Dating the early Palaeolithic: the new aminostratigraphy

Kirsty Penkman¹, Beatrice Demarchi¹, Richard Preece², Tom Meijer³, Nicole Limondin-Lozouet⁴, Matthew Collins¹

¹BioArCh, Depts of Biology, Archaeology and Chemistry, Biology S Block, University of York, P.O. Box 373, York, YO10 5YW, UK

²Department of Zoology, University of Cambridge, Downing Street, Cambridge, CB2 3EJ, UK

³Cainozoic Mollusca, Naturalis, Nationaal Natuurhistorisch Museum, P.O. Box 9517, 2300 RA Leiden, The Netherlands

⁴ UMR CNRS 8591 - Laboratoire de Géographie Physique, 1, Place Aristide Briand, 92195, Meudon, France

Accurate dating greatly improves our understanding of past climate cycles, as well as their impact on the environment occupied by early humans. The isolation of intra-crystalline protein has proved critical to the application of amino acid geochronology, enabling clear identification of compromised samples and a robust method able to discriminate individual interglacial events over the last 2 million years. The combination of three new approaches (closed system, multiple amino acids and Free & Total fractions) into a measure of the overall extent of Intra-crystalline protein decomposition (IcPD) has allowed new insights into the applicability and reliability of amino acid geochronology and the improved levels of temporal resolution. The aminostratigraphic framework has been extended from the UK into continental Europe and from the terrestrial to the marine environments. The results of this extension are presented, with significance for our understanding of both human occupation and resource exploitation.

Human tool using behaviour and landscape use in Northern Europe MIS 13 – 3

Matt Pope

Institute of Archaeology, University College London, 31-34 Gordon Square, London, WC1H 0PY, UK

Neanderthal behaviour and anatomy are often generalised as adaptations to climatic and environmental conditions at northern latitudes. However, a close reading of the archaeological record from MIS 13 indicates that Homo Heidelbergensis, widely accepted as ancestral to European Neanderthals, were able to exploit cool climates and boreal/temperate forest conditions. The evidence suggests that archaic Homo Sapiens in Europe had therefore already developed effective adaptive responses to allow established colonisation of Northern Europe during the Early Middle Pleistocene. Additionally there is little direct evidence to suggest an extension of adaptive range for early Neanderthal populations in Britain beyond that of earlier Heidelbergensis groups. Where then does this leave our understanding of Neanderthal anatomy and behaviour, often characterised as cold climate adaptations? An alternative perspective is suggested which sees Neanderthalisation as trajectory towards adaptation towards hunting in seasonal temperate to boreal climates, a process initiated in the Early Middle Pleistocene. Thus, by MIS 7 features consistent with acquisition of a specialised intercept/ambush predator niche can be seen in the archaeological record. It is this specialisation which gives rise to the distinctive and recognisably Neanderthal character of Early Middle Palaeolithic populations in Europe. The nature and degree of such specialisation might also be important contributors to Neanderthal extinction in MIS3.

Biostratigraphic and aminostratigraphic constraints on the Middle Pleistocene glacial succession in north Norfolk and its relevance for Palaeolithic archaeology

Richard Preece¹, Simon Parfitt^{2, 3}, Russell Coope⁴, Kirsty Penkman⁵ and John Whittaker³

¹ Dept Zoology, University of Cambridge, Cambridge, UK

² Institute of Archaeology, University College London, 31-34 Gordon Square, London, WC1H 0PY, UK

³ Dep. Palaeontology, The Natural History Museum, Cromwell Road SW7 5BD, London, UK

⁴ Department of Geography, Royal Holloway, University of London, Egham, Surrey, TW20 0EX

⁵ BioArCh, Depts of Biology, Archaeology and Chemistry, Biology S Block, University of York, P.O. Box 373, York, YO10 5YW, UK

Considerable debate surrounds the age of the Middle Pleistocene glacial succession in East Anglia following some recent stratigraphical re-interpretations (e.g. Lee et al., 2004). Resolution of the stratigraphy here is important since it not only concerns the glacial history of the region but also has a bearing on our understanding of the earliest human occupation of NW Europe at sites like Pakefield and the first appearance of hand-axe industries in this region. The orthodox consensus that all the tills were emplaced during the Anglian (MIS 12) has recently been challenged by a view assigning each major till to a different glacial stage, before, during and after MIS 12. Between Trimingham and Sidestrand on the north Norfolk coast, datable organic sediments occur immediately below and above the glacial succession. The oldest glacial deposit (Happisburgh Till) directly overlies the 'Sidestrand *Unio*-Bed' of the Cromer Forest-bed Formation. Dating of these sediments therefore has a bearing on the maximum age of the glacial sequence. The palaeobotany and faunal assemblages recovered from the Sidestrand *Unio*-Bed indicate accumulation in a fluvial environment in a fully temperate climate with regional deciduous woodland. There are indications from the ostracods for weakly brackish conditions. Significant differences are apparent between the Sidestrand assemblages and those from West Runton, the type site of the Cromerian Stage. These differences do not result from contrasting facies or taphonomy but reflect warmer palaeotemperatures at Sidestrand and a much younger age. This conclusion is suggested by the higher proportion of thermophiles at Sidestrand and the occurrence of a water vole with unrooted molars (*Arvicola*) rather than its ancestor *Mimomys savini* with rooted molars. Amino acid racemization data also indicate that Sidestrand is significantly younger than West Runton. These data further highlight the stratigraphical complexity of the 'Cromerian Complex' and support the conventional view that the Happisburgh Till was emplaced during the Anglian rather than the recently advanced view that it dates from MIS 16. Moreover, new evidence from the Trimingham lake bed (Sidestrand Cliff Formation) above the youngest glacial outwash sediments (Briton's Lane Formation) indicates that they also accumulated during a Middle Pleistocene interglacial, probably MIS 11. All of this evidence is consistent with a short chronology placing the glacial deposits within MIS 12, rather than invoking multiple episodes of glaciation envisaged in the 'new glacial stratigraphy' during MIS 16, 12, 10 and 6. The pre-glacial provenance of a hand-axe found at Sidestrand in 1922 remains uncertain but hand-axes from beneath the Happisburgh till are now known from two sites at Happisburgh itself. The Happisburgh till overlies the archaeological horizon at Happisburgh 1 with a fresh hand-axe and *Arvicola*. Our reinterpretation of the age of the glacial succession now removes the need to invoke an anomalously early pre-MIS 16 hand-axe industry in Norfolk.

Reference

- Lee JR, Rose J, Hamblin RJO, Moorlock BSP. 2004. Dating the earliest lowland glaciation of eastern England: a pre-MIS 12 early Middle Pleistocene Happisburgh glaciation. *Quaternary Science Reviews* **23**: 1551-1566.
- Preece, R.C., Parfitt, S.A., Coope, G.R., Penkman, K.E.H., Ponel, P. & Whittaker, J.E. 2009. Biostratigraphic and aminostratigraphic constraints on the age of the Middle Pleistocene glacial succession in North Norfolk, UK. *Journal of Quaternary Science* **24**, (in press).

Time and place in fossil small mammal assemblages: a morphological perspective

Mark Ruddy

Department of Geography, Royal Holloway, University of London, Egham, Surrey, TW20 0EX

What does a fossil assemblage represent? Can it be thought of as a ‘snapshot’ in time and space—equivalent to a local biological population of today—or is it something more complex, containing individuals that lived tens of thousands of years and hundreds of kilometres apart? Such questions are often challenging to answer because of difficulties assessing and teasing apart the factors that influence time-averaging and spatial resolution in a fossil assemblage, and in many palaeontological studies taphonomy is only briefly referred to, or may even go unmentioned. However, consideration of this issue is a vital precursor to any investigation that uses data from the fossil record, and is especially significant in studies of Late Pleistocene fauna, where individual taxa may only make fleeting appearances in an assemblage (e.g., *Homo sapiens*) and where much faunal-turnover occurs cryptically; only being recognisable through aDNA analysis. Given that large-scale radiocarbon dating programmes can be impractical and are limited to the last 50 kBP, how else may the temporal and spatial extent of an assemblage be evaluated?

This paper employs a large dataset of European water vole tooth shapes from the Middle Pleistocene to the Recent to examine morphological variation in fossil assemblages from different taphonomic contexts: fluvial, lacustrine, marine-marginal, aeolian, archaeological, and cave settings. It is hypothesised that morphological variation is related to taphonomy, in that the greater the amount of time-averaging and spatial mixing present, the greater will be the amount morphological variation in the assemblage. This standpoint is tested empirically and through statistical modelling in order to assess the morphometric fingerprint of taphonomic mixing in the fossil record.¹

The Lateglacial in Somerset: new information from Gully Cave, Ebbor Gorge

Danille Schreve

Department of Geography, Royal Holloway, University of London, Egham, Surrey, TW20 0EX

Since 2006, new excavations at Gully Cave in Ebbor Gorge have revealed an important series of fossiliferous deposits that provide high-resolution information on the palaeoecology and biostratigraphy of the Lateglacial interstadial in the UK. The sediments consist of a thin flowstone and tufaceous deposits, underlain by a red breccia that is the source of an extraordinarily rich and diverse vertebrate assemblage (large and small mammals, abundant birds, rare herpetofauna and fish), together with a more limited molluscan assemblage. The paper presents a preliminary palaeoecological reconstruction of the immediate area, together with some comments on the

taphonomic origins of the remains, the inferred age of the assemblage and its implications for our wider understanding of terminal Pleistocene climate change and human occupation in Britain.

The early Middle Palaeolithic of north-west Europe

Beccy Scott

The British Museum, Franks House, 56 Orsman Road, London N1 5QJ, UK

Early Middle Palaeolithic Britain was the northwesternmost edge of the known world. The early Middle Palaeolithic (MIS8-7-6) is somewhat unstable in climatic terms, especially when contrast with other glacial-interglacial cycles. During this interval, the plains of northwest Europe witnessed periodic and repeated episodes human extinction and recolonisation (Hublin and Roebroeks 2009), a pattern which is especially visible in Britain. In this paper, we examine similarities and differences between the early Middle Palaeolithic records of Britain and northwest Europe, in order to explore particular factors which have may have impacted upon early Neanderthal survivorship and colonisation. In particular, we consider whether the northwest European record as whole reflects a human preference for particular types of habitat, whether preference for particular environments had an impact upon recolonisation by human groups, and how humans acted within such contexts. The effect of palaeographic changes upon colonisation of the British margin is also considered, in particular the variable effect of the channel as a semi-permeable obstacle to human movement.

References:

Hublin, J-J, Roebroeks W. 2009. Ebb and flow or regional extinctions? On the character of Neandertal occupation of northern environments. *Comptes Rendus Palevol* 8:503-509.

Investigating the synchronicity of the late-glacial climate warming and the Magdalenian re-colonization of the British Isles

Rhiannon E, Stevens¹, Roger Jacobit and Thomas F.G Higham²

¹ McDonald Institute for Archaeological Research, University of Cambridge, Downing Street, Cambridge. CB2 3ER

² Oxford Radiocarbon Accelerator Unit, Research Laboratory for Archaeology and the History of Art, University of Oxford, Dyson Perrins Building, South Parks Road, Oxford, OX1 3QY.

As climate deteriorated towards the Last Glacial Maximum (LGM) the distribution of Upper Palaeolithic human groups contracted southwards, essentially emptying northwest Europe and the British Isles. The timing of the re-colonization of northwest Europe after the LGM has been the

focus of much research. Some researchers have suggested that the re-colonization occurred prior to the late-glacial abrupt climate warming. Thus non-climatic factors, most probably social developments, enabled humans to adapt better to the prevailing cold conditions, and hence to re-migrate into the region prior to any significant improvement in climate. Other researchers have suggested, however, that the rapid climate warming observed in the Greenland ice-cores (Greenland interstadial-1e) and the re-colonization of northwest Europe occurred synchronously and that the abrupt climate change triggered an equally abrupt and widespread response in human development at that time.

New radiocarbon dates suggest that the re-colonization was broadly contemporaneous with the late-glacial abrupt climate warming. However due to the imprecision in radiocarbon calibration models as a result of the radiocarbon plateau it is impossible to tell from radiocarbon dates alone whether or not the re-colonization of the British Isles occurred synchronously with the rapid climate warming that is observed in the Greenland ice-cores.

As correlating the radiocarbon dates from archaeological material to the Greenland ice-core record is problematic it is necessary to develop palaeoclimatic reconstructions that are not only local to the archaeological sites in the British Isles, but are directly linked to the period of human activity. Through oxygen isotope analysis of animal skeletal remains that have been humanly modified and thus are directly linked to human activity, we are reconstructing the climatic conditions during the Magdalenian occupation. We believe this approach will allow us to establish whether the Upper Palaeolithic re-colonization of the British Isles preceded, occurred synchronously with or succeeded the late-glacial rapid climate warming.

Neanderthal origins and evolution

Chris Stringer

Dept of Palaeontology, The Natural History Museum, London SW7 5BD

Most researchers recognise the existence of a Neanderthal lineage in western Eurasia, based on both morphological and genetic data, and most now use the 1864 species name *Homo neanderthalensis* for it. However, there is much less agreement over other issues concerning the Neanderthals. While their evolution during the later Middle Pleistocene is often seen as gradual and accretional, the time and mode of origin from the inferred ancestral species *Homo heidelbergensis* is less clear. The large skeletal sample from the Sima de los Huesos Atapuerca is usually assigned to *H. heidelbergensis* and yet its morphology is clearly Neanderthal-like, and its age has recently been pushed back by uranium-series dating of a Sima flowstone to ~600ka. This would clearly imply Neanderthal origins must lie beyond this date, although this implication is in conflict with other morphological data, and with genetic estimates for the timing of the Neanderthal-modern split. However, in my opinion, there are several unresolved issues concerning the stratigraphy and taphonomy of the Sima, which means that the material may not all be dated by the flowstone in question. In addition, the morphology of the Sima sample warrants its classification as *Homo neanderthalensis* rather than *Homo heidelbergensis*.

Seabed Prehistory: Investigating palaeo-landsurfaces associated with the discovery of Palaeolithic artefacts, North Sea.

Tizzard, L. and Russell, J.W.

Wessex Archaeology, Portway House, Old Sarum Park, Salisbury. SP4 6EB

Corresponding author: l.tizzard@wessexarch.co.uk

In February 2008, 75 Palaeolithic artefacts, including hand axes, flakes and cores, and a series of bones (including woolly mammoth, bison, and reindeer) were discovered in stockpiles of gravel at the SBV Flushing Wharf, near Antwerp. The artefacts were recovered from a discrete area of dredging Area 240, situated approximately 11 km off the coast of Great Yarmouth.

The discovery showed that archaeological material of great significance can be present in deposits targeted for marine aggregate extraction. However, archaeologists have only limited capacity to identify and localise such deposits in the marine environment. This paper presents the latest results of an ongoing project that targets these deposits using geophysical, geotechnical and seabed sampling methodologies.

Acquisition, processing and interpretation of sub-bottom profiler (boomer, chirp, pinger and parametric sonar), multibeam echosounder data and vibrocore logs reveal a complex history of erosion and deposition within the dredging area, dominated by two channel features. A buried channel feature, with an extensive floodplain, possibly cut during the Anglian Glaciation is observed. Channel infill sediments are indicative of a changing flow regime with periods of high-energy and low-energy sediment deposition. The artefacts were recovered to the south of the area, within the floodplain of the buried channel. A shallow meandering channel infilled with peats and organic sediments, possibly deposited as late as the Mesolithic (c. 10,000 – 7,500 BP) is also observed within the area.

Based on these results, a series of transects were selected and the capability of established seabed sampling methods (video, beam trawl and clamshell grab sampling) to enable observations of artefacts, palaeo-environmental material, and their spatial distributions was assessed.

Fifteen flint flakes, the by-products of flint tool manufacture, and ten pieces of bone (including terrestrial mammal bone) were recovered during the sampling survey. Two of the flakes were broken mid-sections of tertiary flakes which are characteristic of hand axe thinning flakes. These finds and those previously recovered indicate that the area is significant in terms of its artefact content. Further work including palaeoenvironmental sampling, assessment, dating and analysis within the area are anticipated for 2010.

The results of the project not only provide geological and environmental context in relation to the Palaeolithic finds recovered from the area, but also help improve the future management of the potential effects of aggregate dredging on the marine historic environment.

Fossil bears from Britain and their closest relatives: a 3D geometric morphometrical approach to functional morphology

Anneke H. van Heteren

Centre for Research in Evolutionary Anthropology, School of Human and Life Sciences,
Roehampton University, Whitelands College, Holybourne Avenue, London

There are eight living species of Ursidae in the world today. In the Pleistocene of Europe, however, there were also the now extinct cave bear (*Ursus spelaeus*) and its probable precursor (*U. deningeri*). Their closest extant relatives are all members of the genus *Ursus* (*U. arctos*, *U. americanus*, *U. maritimus* and *U. thibetanus*) and are omnivorous, with the exception of *U. maritimus*, which is a pure carnivore. The aim of this study is to interpret the masticatory adaptations of fossil bear populations in reference to extant species, and to infer aspects of their dietary habits from this.

To test for functional similarities between the masticatory apparatus of fossil and extant bears a number of landmarks on the mandible has been digitised in three dimensions (3D). As the mandible is part of the masticatory system, it is expected to hold information about diet. Landmarks for 3D digitisation of the mandible have been chosen to reflect functional shape. In addition to masseteric fossa length, which is an estimator of the size of the deep masseter and of the moment arm of that portion of the masseter, and is often used in traditional morphometric studies, 3D analysis of the mandible also provides information on the position of the masseteric fossa. Specimens of *U. deningeri* (from Bacton and Tautavel), fossil *U. arctos* (from Grays Thurrock, Manea Fen and several continental European localities), *U. spelaeus* (all from continental Europe) and their four closest extant relatives have been digitised with a Microscribe G2 digitiser. Subsequently, Procrustes superimposition, regression of the Procrustes coordinates onto centroid size, and Principal Component Analyses (PCA) on the regression residuals have been conducted.

As *U. deningeri* is the most likely ancestor to *U. spelaeus*, and the latter is larger than the former, the expected trend in size is that older specimens of *U. deningeri* are smaller than younger ones. Furthermore, Bergmann's rule suggests that animals from colder areas (often associated with higher latitudes) should be larger than animals from warmer areas. The mandibles of *U. deningeri* from Bacton (OIS 9, South Britain) are significantly smaller than those from Tautavel (OIS 11-13, South France) ($\alpha=0.01$), which does not fit theoretical expectations. At present it is unknown whether Britain was an island or a peninsula during OIS 9. The smaller size of *U. deningeri* from Bacton in comparison with Tautavel could be an indication that Britain was an island during OIS 9 and that island dwarfing has taken place to a limited degree. Additionally, it is possible to distinguish between *U. deningeri* from Tautavel and Bacton on several PCs indicating that these populations may have adapted to different circumstances.

No significant size differences are observed between different populations of *U. arctos*, or any significant shape differences. This is likely due to the smaller sample sizes involved, because the overall pattern observed is very similar to that of *U. deningeri*.

The results will be discussed in a functional morphological and evolutionary context.

Early Devensian (MIS 5) occupation at Dartford, southeast England

Frank Wenban-Smith

Archaeology Dep., University of Southampton Avenue Campus Highfield Southampton SO17 1BF.

A deeply buried horizon containing mint condition flint debitage was discovered in 2006 during major roadworks reconfiguring the junction of the M25 motorway with the A2. Recently received OSL dating results place this horizon in the period MIS 5d-5c, early in the UK Devensian glaciation. The paper will present details of the artefacts, their context and the dates, and briefly explore how this apparent occupation fits in with the wider pattern of Neanderthal settlement in the UK and northwest Europe in the later Pleistocene.

The MIS3 Neanderthal re-occupation of Britain: late Middle Palaeolithic technological organisation and landscape use.

Becky Wragg-Sykes

Dept Archaeology, Sheffield University, Western Bank, Sheffield S10 2TN, UK

Research on the British Mousterian over the last 30 years has generally focused on fitting assemblages into prevailing typological categories. Advances in the precision of chronometric frameworks have resulted in the recognition of a long hiatus in human occupation, between MIS 6 and MIS 3. Our understanding of this re-occupation (at least 55 kyr BP until around 40 kyr BP) has been relatively poor due to a combination of early excavations leading to loss of contextual information, and a lack of chronological constraints on sites. However developments in dating and lithic methodologies, alongside the recent discovery and excavation of Lynford Quarry, make a re-analysis of the British Mousterian now possible.

A holistic methodology using metrical data, raw material type, and techno-typology enables a *chaîne opératoire* approach focusing on the spatio-temporal location of stages of production, use and discard. These data permit analysis and interpretation to move between two scales: individual site examination concentrating on situational responses, and inter-site comparisons investigating technological organisation within the landscape. Results indicate that Neanderthals were consistently making knowledgeable choices in their utilization of raw materials, as part of a discoidal-based technological system focused on flexibility, reliability and maintainability, as a response to the challenges of an extremely mobile, high-risk lifestyle, where resources could be unpredictable.

Assessment of climate shifts during Oxygen Isotope Stage 3 based on stable light isotopes in horse and woolly rhinoceros teeth.

Wright, Deborah¹, Lee-Thorp, J.A.¹, Stevens, R.E.², Donahue, R.E.¹

Division of Archaeological, Geographical and Environmental Sciences, University of Bradford.
McDonald Institute for Archaeological Research, University of Cambridge.

The characteristic fauna of the Pin Hole mammal assemblage zone, which includes mammoth, horse and woolly rhinoceros, appears to be fairly homogenous during Oxygen isotope Stage 3 (ca. 60 to 30 Ka), in spite of the rapid, high amplitude climate shifts observed in continuous archives such as the Greenland ice cores. This is the period in which Late Middle Palaeolithic humans reappeared in Britain after a long absence of over 100 000 years, during an early phase of OIS 3 (ca. 55 ka) when glacial conditions relaxed. In general, the responses of terrestrial biomes to the extreme climate shifts observed in the high resolution archives are poorly understood. Oxygen and carbon stable isotopes of tooth enamel, and nitrogen and carbon of dentine from Woolly Rhinoceros (*Coelodonta antiquitatis*) and Horse (*Equus ferus*) were analysed to document and explore shifts in temperature, precipitation and vegetation during this period. The results from Pin Hole (Creswell Crags, Derbyshire) and Picken's Hole (Crompton Bishop, Somerset) suggest that conditions during OIS 3 were not homogenous during this period. The results from Rhinoceros Hole (Wookey, Somerset) are more tightly clustered and may suggest a shorter period of deposition. In all sites, the $\delta^{13}\text{C}$ and $\delta^{18}\text{O}$ data for *Coelodonta antiquitatis* tend to be offset from those of *Equus ferus*. Radiocarbon dates, currently in process, will help elucidate the chronology of these patterns of change.

Foto 1. Visita al Museo de la Evolución humana, Burgos

Foto 2. Els participants a la visita als jaciments de la Sierra de Atapuerca, a l'entrada de la Trinchera del Ferrocarril

Foto 3. Explicació de la seqüència estratigràfica del jaciment de la Sima del Elefante

Foto 4. Explicació dels nivells superiors (TD10) del jaciment de Gran Dolina

Foto 5. Explicació del jaciment de Galería

Foto 6. Visita a les instal·lacions del CENIEH (sala de preparació de mostres)

Foto 7. Consulta de la col·lecció de fòssils d'*Homo antecessor*, explicada per Jose Mª Bermúdez de Castro, paleoantropòleg i director del CENIEH

Foto 8. Roda de premsa prèvia a la conferència pronunciada pels membres anglesos al CENIEH

Foto 9. Visita dels membres de l'equip anglès a les instal·lacions de l'IPHES, a Tarragona

Foto 10. Consulta de les col·leccions arqueològiques a les instal·lacions de l'IPHES

Foto 11. Anàlisi d'una selecció de instruments lítics del nivell TD6 de Gran Dolina (Atapuerca), a l'IPHES

Foto 12. Conferència pronunciada pels membres de l'equip anglès a la sala de Graus de la Universitat rovira i Virgili

1. Anàlisi del material de la Quarry 1B de Boxgrove

Del total de les 20.000 peces que componen aquest conjunt, se n'han pogut estudiar un total de 3.394. La matèria primera és en tots els casos el sílex. Quant a la composició del conjunt, un 79,02% són productes derivats de la talla (ascles de diferents tipus), els instruments configurats suposen el segon grup més representat, amb un 18,15%; i les Bases naturals i els nuclis són els grups més minoritaris (amb el 1,47% i l'1,36% respectivament).

1.1.a. Les Bases naturals

Les Bases naturals (BN) identificades són de diversos tipus: còdols, amb una part cortical molt fina; petits blocs irregulars o fragments d'ells, amb zones prominents sovint amb estigmes d'ús; i blocs de morfologia rectangular, que soLEN presentar els estigmes d'ús a les seves parts centrals.

A jutjar pels estigmes observats, la gran majoria d'aquestes Bases naturals estan relacionades amb activitats de percussió. En un 74% dels casos, presenten estigmes i fractures associades (BNc). En un 16% de les ocasions presenten estigmes d'ús però sense fractures associades (BNb). I tenim també un 10% de BNd, és a dir, de fragments de Base natural.

Figura 1. Exemples de Bases naturals utilitzades com a percussors de la Quarry 1B, Boxgrove.

1.2. Els nuclis

Els nuclis representen només l'1,36% del conjunt estudiat. D'ells, més d'un 89% són BN1GE, és a dir, còdols o ronyons de sílex explotats directament. Tan sols un 8,7% nuclis sobre ascla (BN2GE). També contem amb un petit grup dels que desconeixem la seva generació (BNE, 2,17%).

El mètode de talla més utilitzat és l'Ortogonal (52,17%), seguit pels Unipolar Longitudinal (23,91%), Centrípet (17,39%) i Bipolar Oposat (6,52%).

Podem dir que aquests nuclis representen dues realitats:

- BN1GE, sobre còdol, són els més grans i presenten una talla més marginal però amb una major varietat de mètodes aplicats.

- BN2GC, sobre ascla. Representen una talla més desenvolupada, aprofitant més les possibilitats de la matèria primera i fent una explotació generalment centrípeta i ortogonal.

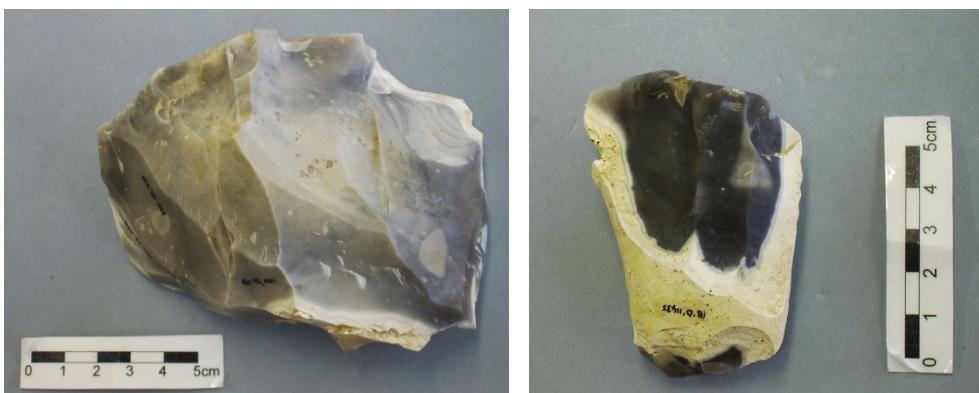

Figura 2. Exemples de nuclis de la Quarry 1B, Boxgrove.

1.3. Els productes de talla

En aquest grup genèric incloem les ascles simples (BP), les ascles modificades per retoc (BN2GC), els fragments d'asca (FBP), les ascles fracturades (BPF) i els fragments informes. De totes aquestes categories, la més abundant és la dels FBP (44,7%), seguida per les BPF (22,62%) i les BP (22,3%). Les ascles retocades o BN2GC són realment minoritàries, amb només un 3,7% de representació dins el grup.

La major part d'ascles (un 80%) són de petit format, és a dir, d'entre 21-60mm de llargada. Per la seva part, els formats micro (0-20mm) i mitjà (61-100mm) estan només al voltant del 10% de representació. El format gran (>100mm) no arriba al 2%.

1.4. Els elements configurats

Els instruments configurats suposen un 18,15% en la mostra estudiada. Hi ha una proporció molt semblant entre els configurats sobre ascla (BN2GC, 39,12%) i els configurats directament sobre el còdol o bloc originari de matèria primera (BN1GC, 37,98%), mentre que en un 21,9% dels casos la configuració és tan intensa que impedeix reconèixer el suport originari.

Els petits configurats (103 peces) són rascadores, denticulats, osques i efectius amb un retoc molt marginal.

Pel que fa a la producció dels grans estàndards operatius acheulians, bàsicament bifaços en aquest cas, hem pogut distingir diferents fases del procés de configuració que es repeteixen sistemàticament:

- 1.- Fase *Test*.- Selecció i prova de la qualitat de la matèria primera
- 2.- Fase *Rough-out*. Decorticat inicial del suport
- 3.- Fase *Rough-out* (2). Fase avançada de decorticat. En aquest punt es documenten bàsicament dues situacions: o bé el decorticat continua sense problemes,

ja amb una reducció bifacial predominant, o bé la base es fracturi en dos o més fragments. En molts casos, la talla continua sobre un d'aquests.

4.- Fase *Shaping*. Fase en què es dota per reducció bifacial sistemàtica (tot i que no sempre simètrica) l'objecte de la seva morfologia general. En diverses ocasions l'instrument es dóna per acabat.

5.- Fase *Finishing*. Correspon a la fase de definició final de l'instrument, mitjançant extraccions molt fines i invasores que rebaixen les cares i sèries sobreimpostades de petits retocs que regularitzen al màxim els dièdres laterals i la part distal.

	<i>TEST</i>	<i>R.-OUT</i>	<i>R-OUT (2)</i>	<i>SHAPING</i>	<i>FINISHING</i>	<i>HENDEDOR</i>	<i>CH-TOOL</i>	TOTAL
BNC	-	-	-	3	2,65	8	7,08	102 90,27 - - - -
BN1GC	77	26,01	46	15,54	11	3,72	42 14,19	115 38,85 - - 5 1,69
BN2GC	4	3,85	-	-	2	1,92	30 28,85	66 63,46 2 1,92 - -
TOTAL	81	15,79	46	8,97	16	3,12	80 15,59	283 55,17 2 0,39 5 0,97
								513

Taula 1. Grans configurats de la Quarry 1b per categories i fases de configuració

Entre els grans instruments, un 98,11% són bifaços, tant acabats com en diferents moments de la seva fase de configuració. Tan sols tenim cinc *chopping-tools* i dos fenedors. No hi ha representació d'altres instruments característics d'aquestes cronologies com puguin ser els *choppers* o els pics.

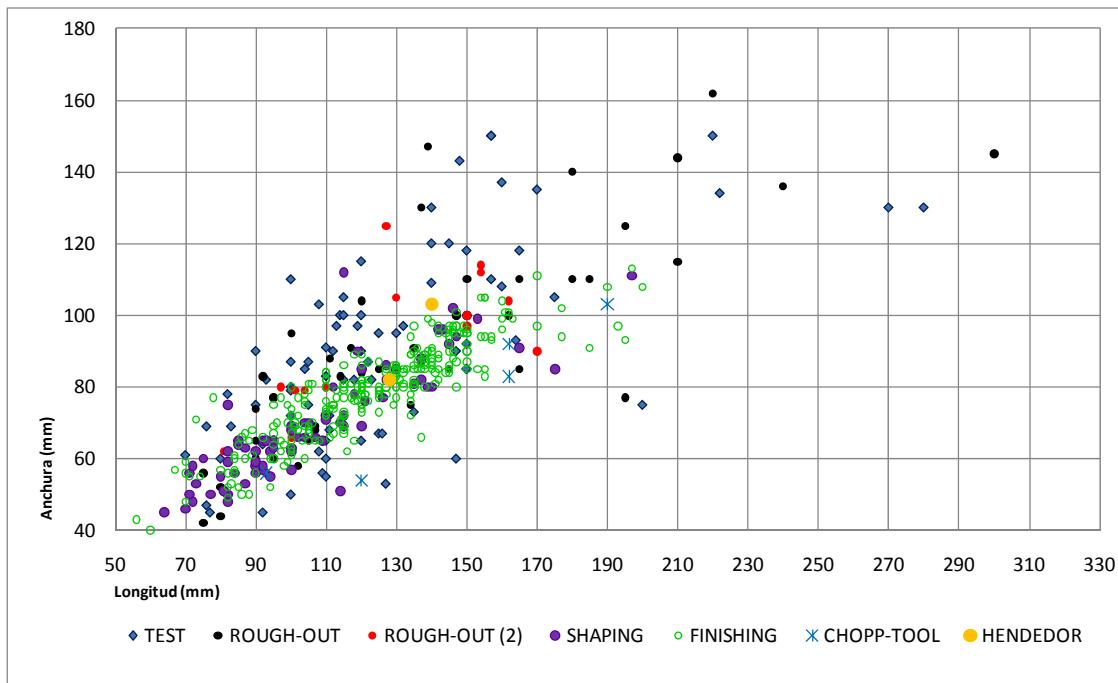

Figura 3. Representació de la distribució mètrica dels grans instruments per fases, incloent els *chopping-tools* i els fenedors.

Figura 4. Exemples configuració, Fase Test, Quarry 1B, Boxgrove.

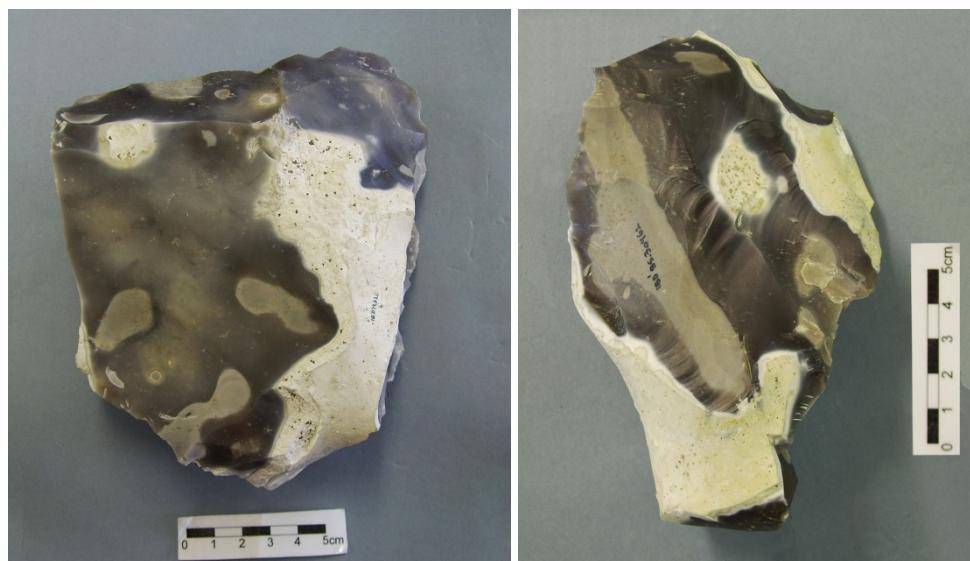

Figura 5. Exemples configuració, Fase Rough-out, Quarry 1B, Boxgrove.

Figura 6. Exemples configuració, Fase Rough-out (2), Quarry 1B, Boxgrove.

Figura 7. Exemples configuració, Fase *Shaping*, Quarry 1B, Boxgrove.

Figura 8. Exemples de configuració, Fase *Finishing*, Quarry 1B, Boxgrove.

2. Anàlisi del material de la Quarry 1A de Boxgrove

El registre de la Quarry 1A ha pogut ésser revisat completament. Així, s'han pogut estudiar 7493 peces, de les quals un 90,4% són restes de talla menors de 15mm (*spalls*, que han estat simplement comptabilitzades). Enter la resta de materials, els grans configurats suposen un el 0,13% del conjunt, els petits, el 0,12%, i les Bases naturals tan sols el 0,08%. No hi ha cap nucli.

2.1. Les Bases naturals

El grup de 6 efectius que pertanyen a aquesta categoria són petits blocs irregulars, les parts més prominent dels quals semblen haver estat en moltes ocasions utilitzades en activitats de percussió, tal i com indiquen les els diferents estigmes i fractures que s'hi localitzen.

Figura 9. Exemples de Bases naturals, Quarry 1A, Boxgrove.

2.2. Els productes de talla

Com ja hem esmentat, més del 90% d'aquest grup són petites ascles de menys de 15mm de llargada. De la resta, els fragments d'asca representen el 46,4%, les ascles simples el 33,4%, i les ascles fracturades el 16,8%. Els fragments i les ascles retocades tenen una presència molt més minoritària.

3.3. Els elements configurats

Els elements configurats suposen només el 0,25% d'aquest conjunt lític. Els més abundats són els configurats sobre ascla (BN2GC, 47,3%), essent tots de format petit i, en més de la meitat dels casos, rascadores.

Els grans instruments, per tant, són tots sobre còdol (BN1GC) o presenten una configuració tan intensa que és impossible reconèixer el suport original. Representen tan sols l'1,39% del total del conjunt, i es corresponen amb els tipus bifaç i bifaç-fenedor (amb vora tall transversal distal). En general, presenten una configuració molt homogènia, sempre bifacial, i tots ells es troben en la fase de configuració que hem anomenat *finishing*.

	BNC	BN1GC	TOTAL
BIFAÇ	4	100,00	4
BIFAÇ-FENEDOR	-	-	2
TOTAL	4	40,00	6
			60,00
			10

Taula 2. Grans configurats per categoria i per morfotipus, Quarry 1A, Boxgrove.

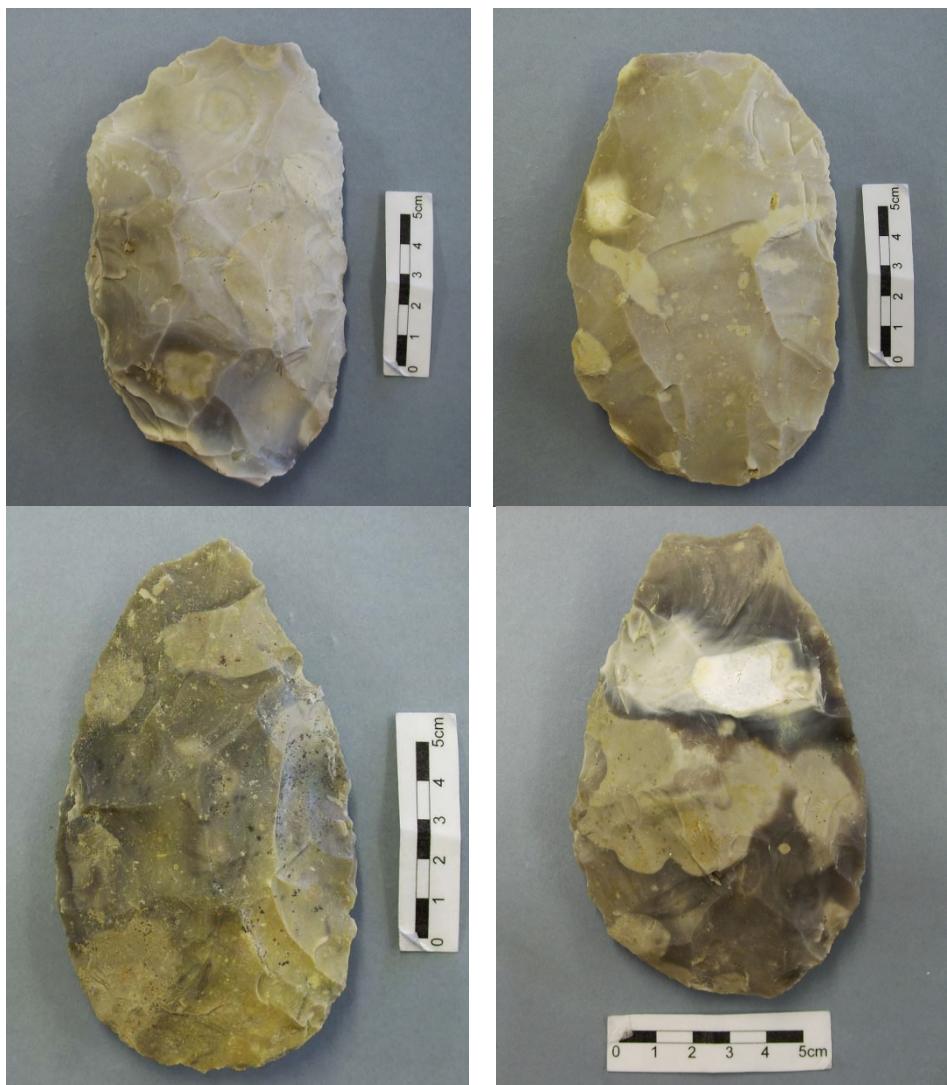

Figura 10. Exemples de bifácos (Fase *Finishing*), Quarry 1A, Boxgrove